

Göç Teolojisi: Kilis Örneğinde Dinin Toplumsal Kabule Etkisinin İncelenmesi

Osman ÜLKER*

İbrahim EFE**

Geliş tarihi: 15.02.2021

Kabul tarihi: 11.03.2021

Atf: ÜLKER, O., EFE, İ., “Göç Teolojisi: Kilis Örneğinde Dinin Toplumsal Kabule Etkisinin İncelenmesi”, *Ortadoğu Etütleri*, 13-2 (2021):255-286

DOI: 10.47932/ortetut.880375

Öz: 2011 yılında Suriye’de patlak veren iç savaş, genel olarak sosyal bilimlerde özelde ise göç araştırmalarında bir takım ciddi zorluklar ortaya çıkarmıştır. Neo-klasik yaklaşımlar sadece ekonomik etmenlere odaklanmaktadır. Tarihsel-yapısalcı söylem “göç”ü sermaye için ucuz iş gücü elde etmenin bir yolu olarak tanımlamaktadır. Son dönemde yapılan çalışmalarda ise göç hareketleri ele alınırken, göç veren ülke ile alan ülke arasındaki tarihsel bağlara vurgu yapılmaktadır. Maalesef bunlardan hiçbiri göçmenlerin kabulünde dinin rolünü açıklamada yeterli olamamaktadırlar. Bu tecrübeden ve göç teorilerinin yetersizliğinden hareketle bu çalışma, şu soruya yanıt aramaya çalışacaktır: “Din, göçmenlerin bir ülke tarafından kabul edilmesinde ne kadar etkilidir?” Din ve göç arasındaki ilişkinin kavramsal çerçevesini, göç teolojisinden hareketle oluşturduk. Göç teolojisinin imkânını, dini kaynaklara odaklanan teorik yaklaşım ve göç ile karşılaştığında ortaya çıkan pratik eylem olmak üzere iki farklı başlık altında aradık. Ardından Türkiye’de din ve göç arasındaki ilişkiyi üçgen bir bağlam kurarak araştırdık: Öncelikle “ensar” ve “muhacir” kavramlarından hareketle Suriyeli göçmenlerle ilgili resmi söyleme baktık. İkinci olarak Suriyeli göçmenlerle oluşan krizin yönetiminde “din kardeşliği” vurgusunu yapan Diyanet İşleri Başkanlığının rolünün önemini ortaya koymaya çalıştık. Son olarak, Kilis sakinlerinin göçmenleri kabul etmesinde, dinin nasıl bir etkisinin olduğunu anlamaya çalıştık. İki farklı veri setinin kullanıldığı bu çalışmada analiz için karma yöntem kullandık. Resmi söylem ve Diyanet İşleri Başkanlığının söylemini tespit edebilmek için dökümantasyon yöntemi ile toplanan veriler içerik analizine tabi tutulurken; toplumsal bağlamın anlaşılması için kartopu yöntemiyle elde edilen mülakatları fenomenolojik yaklaşımla inceledik. Sonuç olarak Türkiye’de sığınmacılarla ilgili resmi söylemin toplum üzerinde kısmen etkili olduğunu ancak göçmenlerin kabulünde dinin olumlu ve güçlü bir etkisinin olduğunu tespit ettik.

Anahtar Kelimeler: Suriye İç Savaşı, Suriyeli Göçmenler, Göç Teolojisi, Zorunlu Göç, Din, Kilis

* Arş. Gör., Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, TR, osmanulker@kilis.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6938-1057

** Doç.Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi İİBF, TR, ibrahimefe@kilis.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6730-1965

Theology of Migration: An Investigation of the Effect of Religion on Social Acceptance in the Case of Kilis

Osman ÜLKER*

İbrahim EFE**

Received: 02.15.2021

Accepted: 03.11.2021

Citation: ÜLKER, O., EFE, İ., “Theology of Migration: An Investigation of the Effect of Religion on Social Acceptance in the Case of Kilis”, *Middle Eastern Studies*, 13-2 (2021):255-286

DOI: 10.47932/ortetut.880375

Abstract: The civil war that broke out in Syria in 2011 has had various repercussions both for social sciences, in general, and for migration studies in particular. While neo-classical accounts of migration focus only on economic factors, the historical-structuralist theory approaches migration from the vantage point of a group of elements triggering cheap labour for capital. Recently more emphasis has also been placed on the historical ties between the source country and the receiving country. Unfortunately, none of these is sufficient to explain the role of religion in the acceptance of immigrants in host societies. Based on this inadequacy in migration theories and the recent experience of Turkey with mass (forced) migration from Syria, this study will try to answer the following question: “What roles does religion play out in the acceptance of immigrants by a country?” We develop a conceptual framework for studying the relationship between religion and immigration drawing on a theology of migration. We examine the possibility of a theology of migration under two different headings: the theoretical approach focusing on religious resources and the practical action that occurs when confronted with migration. Then, we investigate the relationship between religion and migration in Turkey using a triangular method of the context. First, we look at the official discourse on Syrian refugees via the concepts of “ensar” and “muhacir.” Second, we reveal the significance of the role of the Diyanet (The Ministry of Religious Affairs of Turkey) in the management of the Syrian refugee crisis through its emphasis on religious fraternity. Finally, we tried to understand how religion has an impact on the acceptance of immigrants by locals residing in Kilis. We applied mixed method for data collection. The data that were collected by the documentation method in order to determine the official and Diyanet discourse, are subjected to content analysis. In order to understand social perception, we conducted interviews and analysed them with a phenomenological approach. As a result, although there is a slight effect of official discourse on social perception, religion plays a crucial role in the acceptance of Syrian immigrants.

Keywords: Syrian civil war, Syrian refugees, migration theology, forced migration, religion, Kilis

* Res.Asst., Kilis 7 Aralık University Faculty of Theology, TR, osmanulker@kilis.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6938-1057

** Assoc.Prof., Kilis 7 Aralık University Faculty of Economics and Administrative Sciences, TR, ibrahimefe@kilis.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6730-1965

لاهوت الهجرة: تقييم تأثير الدين على القبول الاجتماعي في نموذج مدينة "كلس"

عثمان أولكر* إبراهيم أفه**

تاريخ الاستلام: 2021/02/15 تاريخ القبول: 2021/03/11

اقتباس: أولكر، أ.، أفه، إ.، "لاهوت الهجرة: تقييم تأثير الدين على القبول الاجتماعي في نموذج مدينة كلس"، دراسات الشرق الأوسط، 255-286 (2021): 13-2

معرف الغرض الرقمي: 10.47932/ortetut.880375

الملخص

الحرب الأهلية التي اندلعت في سوريا عام 2011 خلقت بعض الصعوبات الخطيرة في العلوم الاجتماعية بشكل عام وفي دراسات الهجرة بشكل خاص. تركز النهج الكلاسيكية الحديثة على العوامل الاقتصادية فقط. الخطاب التاريخي البنوي يعرف الهجرة بأنها طريقة للحصول على العمالة الرخيصة من أجل رأس المال. أما الدراسات الحديثة، فعندما تتناول حركات الهجرة يتم التأكيد على الروابط التاريخية بين الدولة المصدرة للهجرة والدولة المستقبلة. لكن للأسف، لم تقدم أي من تلك الدراسات توضيحا كافيا حول دور الدين في قبول اللاجئين. وانطلاقا من هذه التجربة وعدم كفاية نظريات الهجرة، تحاول هذه الدراسة الإجابة على السؤال التالي: «ما مدى تأثير الدين في قبول دول ما للاجئين؟». ومما بتشكيل الإطار المفاهيمي للعلاقة بين الدين والهجرة على أساس لاهوت الهجرة. بحثنا عن إمكانيات لاهوت الهجرة تحت عناوين مختلفين هما النهج النظري الذي يركز على المصادر الدينية والفعل العملي الذي يظهر عند مواجهة الهجرة. وبعد ذلك قمنا باستكشاف العلاقة بين الدين والهجرة في تركيا من خلال سياق مثلثي: أولا، نظرنا إلى الخطاب الرسمي المتعلق باللاجئين السوريين انطلاقا من مصطلحات الأنصار والمهاجرين. ثانيا، حاولنا الكشف عن أهمية دور رئاسة الشؤون الدينية في التأكيد على «أخوة الدين» في إدارة الأزمة الناتجة مع اللاجئين السوريين. وأخيرا، حاولنا فهم مدى تأثير الدين على تقبل سكان مدينة كلس للاجئين. استخدمنا في هذه الدراسة طريقة مركبة من أجل التحليل، عبر مجموعتين مختلفتين من البيانات. فمن أجل تحديد الخطاب الرسمي وخطاب رئاسة الأديان، خضع محتوى البيانات التي تم تجميعها بطريقة الوثائق إلى التحليل، بينما قمنا بتحليل المقابلات التي تم الحصول عليها باستخدام طريقة كرة الثلج، من خلال نهج نظري، من أجل فهم السياق الاجتماعي. وبالنتيجة، وجدنا أن الخطاب الرسمي المتعلق باللاجئين في تركيا له تأثير جزئي على القبول الاجتماعي، بينما وجدنا أن الدين له تأثير إيجابي وقوي في تقبل اللاجئين..

الكلمات المفتاحية: الحرب الأهلية في سوريا، اللاجئين السوريون، لاهوت الهجرة، الهجرة القسرية، الدين، كلس

* باحث، كلية الإلهيات بجامعة كلس 7 ديسمبر، تركيا، osmanulker@kilis.edu.tr، ORCID:0000-0001-6938-1057
** أستاذ مشارك، د، كلية الإلهيات بجامعة كلس 7 ديسمبر، تركيا، ibrahimefe@kilis.edu.tr، ORCID:0000-0001-6730-1965

Giriş: Türkiye’de Suriyeli Göçmenler

Türkiye, tarih boyunca düzenli olarak kitlesel insan hareketliliğini tecrübe etmiş bir ülkedir. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Yunanistan ile yapılan mübadele anlaşması ile birlikte, 500 binin üstünde Müslüman ülkeye gelmiştir. 1988’e gelindiğinde, Halepçe Katliamı’nın etkisiyle, 600 bin Iraklı göçmen Türkiye’ye sığınmak zorunda kalmıştır. Bulgaristan Devleti’nin Türk ve Pomak Bulgarlarına karşı 1989 yılında takip ettiği dışlayıcı eylemler yüzünden Türkiye’ye sığınan yaklaşık 320 bin Bulgaristan vatandaşına Türkiye kapılarını açmıştır. Zorunlu göç 1990’lı yıllarda 20 bin Boşnak’ın ve 15 bin Kosovalı’nın gelmesiyle birlikte devam etmiştir. 2000’li yıllarda ise Türkiye, Afganistan, Irak ve Somali gibi çatışmaların devam ettiği ülkelerden sığınmacıların ilgisini çekmeye devam etmiştir. Zorunlu göçlerin yanı sıra 21. yüzyılda Türkiye farklı türdeki göç hareketleriyle de karşılaşmaktadır. Özellikle Akdeniz sahillerine yerleşen Avrupalılar ile çalışmak ve eğitim almak için dünyanın farklı bölgelerinden gelen insanlar, ekonomik ve eğitim kaynaklı göçlere örnek olarak verilebilir. Ancak 2011 yılından sonra, Suriyeli sığınmacı krizinin büyüklüğü ve bunun Türk halkı ve devleti üzerindeki siyasi sonuçları nedeniyle istisnai bir durum yaşanmaktadır. Bununla birlikte Türkiye’nin tavrı, diğer Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında önemli bir farklılık oluşturmuştur. Düvell’in deyişiyle: “Daha sürpriz olan durum ise göçlerle ilgili, Avrupa ülkelerinde normal şartlarda ahlaki endişe üretmesi gereken inanılmaz bir siyasal ve toplumsal direncin oluşmasıdır. Türkiye ise bir istisnadır.”¹

Suriye’de yaşanan iç savaşın kitlesel bir göç hareketini tetiklemesi Ortadoğu ve Avrupa’yı etkisi altına alan bir dizi krizin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bununla birlikte, Türkiye’nin birçok Avrupa ülkesinin aksine açık kapı politikası yürütmesi, Suriyeli göçmenlerin ülkeye girişini kolay hâle getirmiştir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün internet sayfasında yer alan bilgiye göre hâlihazırda Türkiye’de 3.559.041 Suriyeli geçici koruma altında yaşamaktadır.² Ev sahibi toplumun Suriyeli sığınmacıları nasıl algıladıkları ve krizi nasıl anladıkları ile ilgili bugüne kadar pek çok çalışma yapılmıştır.³ Türkiye’de yaşayan sığınmacılarla ilgili bilgi ise sürekli

1 Franck Düvell, “Turkey, the Syrian Refugee Crisis and the Changing Dynamics of Transit Migration”, içinde *IEMed Mediterranean Yearbook* (Barcelona: EMed, 2013), 278.

2 “Geçici Korumamız Altındaki Suriyeliler”, *Göç İdaresi Genel Müdürlüğü*, Son erişim: 11 Aralık 2020, <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler>.

3 Bkz: Osman B. Dinçer vd., “Turkey And Syrian Refugees: The Limits Of Hospitality”, (Ankara: USAK, 2013); “Suriye’den Türkiye’ye Nüfus Hareketleri Kardeş Topraklarındaki Misafirlik” (Ankara: AFAD, 2013); “Türkiye’deki Suriyeliler Özel Raporu” (Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Kamu Denetçiliği Kurumu, 2018); “Göç ve Uyum Raporu” (Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu, 2018);

olarak resmi kurumların ve STK'ların yaptıkları saha çalışmaları ve raporlarla toplanmıştır. Bu raporların konuları uyum sorunundan⁴ Türkiye'nin göç ve iltica politikalarına⁵ ve medya temsillerine kadar uzayan geniş bir yelpazede yer almaktadır.⁶

Bunlardan Türk halkının sığınmacılara yönelik tutumuna ilişkin dört farklı dış veri setini yorumlamaya çalışan bir raporda Tolay, Türk halkının, göçmenlere karşı fikirlerinde görece dışlayıcı, göç konusunda net sabit görüşlere sahip olmayan, kafası karışmış, kayıtsız görünen ve hayli siyasallaşmış bir görüntü çizdiğini ifade etmektedir.⁷ Tolay, haklı olarak farklı göç türleri ile ilgili kafa karışıklığını saptasa da Türkler için günlük yaşamlarında yabancıların varlığının nispeten yeni bir fenomen olduğu varsayımından yanlı olarak etkilenmiş gibi görünmektedir. Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye kabulü ve entegrasyonunu ele alan kapsamlı raporlarda ise Erdoğan⁸, görüşmeler ve anketler aracılığıyla Türkiye'nin 18 kentindeki Suriyeli sığınmacı sorununa ilişkin algı ve anlayışları ve bununla ilgili sorunları araştırmıştır. Bu raporların önemli bir bulgusu, Türkiye'de yaşanan sorunlara rağmen toplumsal kabulün olağanüstü yüksek olmasıdır.⁹ Bununla birlikte, kabulün kırılabilirliği de vurgulanmaktadır. Saha çalışması sonuçları, Türkiye'nin Suriyelilere yönelik tutumunun büyük ölçüde "hak temelli bir karakter" sergilediğini ortaya koymaktadır; yani insanlar sürmekte olan savaş nedeniyle Suriyelilerin evlerine geri gönderilmesini istememektedir. İlginçtir ki Türk toplumunun yarısından fazlası Suriyelilerin ülkede kalacağı algısını paylaşırsa da savaştan kaçanları desteklemenin haklı olduğuna katılmıştır. Erdoğan, bu çalışmasında kabulün arkasındaki temel nedenin, "zorbalıktan kaçanları desteklemenin doğru şey olduğu inancında" yattığını iddia eder.¹⁰ Yine ORSAM ve TESEV'in ortak bir raporunda, Suriyeli sığınmacıların etkileri (sosyal, ekonomik ve güvenlik) Kilis dâhil en çok sığınmacıya ev sahipliği yapan 8 ilde araştırılmıştır. Bu rapora göre Kilis halkı, kendi nüfusu kadar sığınmacıya ev sahipliği yapmanın zorluklarını yaşamakta ve devletten sığınmacıların Türkiye'ye yerleştirilmesi

4 Ayşe Sezgin ve Tuğba Yolcu, "Göç ile Gelen Uluslararası Öğrencilerin Sosyal Uyum ve Toplumsal Kabul Süreci", *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 4, no. 7 (2016): 417-36.

5 Suna Gülifer ve Öner İhlamur, "Turkey's Refugee Regime Stretched to the Limit? The Case of Iraqi and Syrian Refugee Flows", *Journal of International Affairs* 18, no: 3 (01 Ekim 2013): 191-228.

6 İbrahim Efe, *Türk Basının'da Suriyeli Sığınmacılar* (İstanbul: Seta, 2015).

7 Juliette Tolay, "Deconstructing Turkish Public Attitudes Towards Refugees: Empowering Rights Over Politicization and Self-Gratification", *USAK Yearbook of Politics and International Relations*, no: 6 (2013): 1-29.

8 M. Murat Erdoğan, *Türkiye'deki Suriyeliler Toplumsal Kabul ve Uyum* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2015); M. Murat Erdoğan, *Suriyeliler Barometresi 2019* (Ankara: UNHRC, 2020).

9 Erdoğan, *Türkiye'deki Suriyeliler Toplumsal Kabul ve Uyum*, 51; Erdoğan, *Suriyeliler Barometresi 2019*, 101.

10 Erdoğan, *Türkiye'deki Suriyeliler Toplumsal Kabul ve Uyum*, 51.

durumunda, kendi üstlerindeki yükü hafifletmesini istemektedir.¹¹ Bununla birlikte, raporda dinin sığınmacıları kabulde ne tür bir etkisinin olduğu ya da dini söylemlerin sığınmacılarla ilişkiyi nasıl etkilediği dikkate alınmamıştır. Türkiye’de Suriyeli sığınmacılara karşı toplumun tutumuna yönelik oluşmaya başlayan literatür özellikle resmi kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının yaptırdıkları raporlarla sınırlı kalmıştır. Bununla birlikte, burada zikredilen raporlar incelendiğinde dinin Türk toplumunun sığınmacılara bakış açısını nasıl etkilediğine dair kapsamlı bir araştırmanın henüz yapılmadığı anlaşılmaktadır.

Uluslararası literatürde konuyla ilgili, yani dinin göçmenleri kabulde ve redde etkili olup olmadığına dair tartışmalar özellikle 2015 Avrupa göçmen krizi ile artmıştır. Din ve göç arasındaki ilişkiye dair bu tartışmanın kökenleri göç teolojisinde aranmalıdır. Göç teolojisi, göç olgusunun din bilimleri çerçevesinde incelenmesi anlamında kullanılmaktadır.¹² Kutsal kaynaklarda geçen göç olaylarının ya da göç konusuyla ilgili dini metinlerin incelenmesi ve günümüz göç hareketlerinin bu metinler üzerinden bir okumaya tabi tutulması bu kavram altında ele alınabilir. Fakat göç ve din arasındaki ilişki, din alanında yürütülen çalışmalarla ilgili teolojinin sınırlarını aşmaktadır. Günümüz dünyasında, göç ile din arasındaki ilişkiye dair bir tartışma ancak psikoloji, sosyoloji, siyaset ve ekonomi gibi farklı alanların bakış açılarının dâhil olduğu bir zeminde ele alınabilir.

Göç teolojisiyle ilgili çalışmaların 2010 yılından sonra Avrupa’da yaygınlaşmaya başladığını görmek mümkündür. Bu alanda ilk çalışmaları başlatan kişilerden birisi olan Cruz, 2010 yılında Filipinli işçi göçmenlerinin başka ülkelerde yaşadığı kültürel çatışmalara özellikle kadın işçiler üzerinden baktığı çalışmasında, dini farklılıkların göçmenlerin hayatını nasıl etkilediğini anlamaya çalışmaktadır. Çalışmasında göç teolojisinin gelişmekte olan bir kavram olduğunu ifade eden Cruz, bu alanın göç etmekte olan kişilerin insani boyutunu anlamaya katkı sağladığını savunmaktadır.¹³ Padilla ve Phan’ın editörlüğünü yaptığı *Contemporary Issues of Migration and Theology* (2013) eseri ise¹⁴ Hristiyan teolojisinden beslenerek, göç ve din arasındaki ilişkiyi teorize etmeye çalışan yazarların katkılarıyla şekillenmiştir. Kitaba katkı sağlayan yazarlar teolojik tartışmalara ve kavramsal çerçeveyi oluşturmaya yoğunlaşırken, pratikte yaşanan göç hareketlerini ihmal etmişlerdir. Baggio

11 Oytun Orhan ve Sabiha S. Gündoğar, *Effects of the Syrian Refugees on Turkey* (Ankara: ORSAM, 2015).

12 Gemma Tulud Cruz, *An Intercultural Theology of Migration: Pilgrims in the Wilderness* (Leiden; Boston, 2010), 125.

13 Cruz, *An Intercultural Theology of Migration: Pilgrims in the Wilderness*, 329.

14 Elaine Padilla ve Peter Phan, ed., *Contemporary Issues of Migration and Theology* (New York: Palgrave Macmillan, 2013).

ve Brazal'ın¹⁵ editörlüğünde çıkan göç teolojisi çalışması da yine göç ve din arasındaki ilişkinin teorik kısmına odaklanmıştır. Hristiyan teolojisinden beslenerek hazırlanan çalışmada göç; insanoğlunun varoluşsal göçü, “diğerleriyle” karşılaşmak için bir uzam ve dinin ordoksi görüşüyle bir çatışma olmak üzere üç farklı açıdan ele alınmaktadır. Bu kitap da bir önceki çalışmaya benzer bir şekilde pratikte gerçekleşmekte olan göçü ve diğer dinlere mensup kişilerin deneyimlerini ıskalamaktadır. Hristiyanlık dışında diğer dinlerin göçle olan ilişkisini anlamaya yaklaşan bir çalışma ise 2014 yılında yine Padilla ve Phan tarafından yapılmıştır. İbrahimi dinlerde göç olgusunu inceleyen çalışma Yahudilik ve İslam'da göçün nasıl anlaşıldığı da ele alarak, Hristiyan teolojisiyle karşılaştırma imkânı sunmaktadır.

Göç teolojisiyle ilgili Batıda gelişmeye başlayan literatürün odak noktası Hristiyanlık ve göçle ilgili teorik bir çerçeve üretmek olmuştur. Fakat göç ve din arasındaki ilişkiyi bu teorik alana sıkıştırmak, bir taraftan bu alanı bir tekrara iterken diğer taraftan gündelik hayatta yaşanan olgulara dinin etkisini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Üstelik bu çalışmaların yapılmaya başlandığı yıllarda, Suriye iç savaşından kaçan milyonlarca insanın farklı ülkelere dağılması ile birlikte, Hristiyanlık ve İslam dinine mensup olan kişilerin karşılaştığı yeni kamusal alanlar ortaya çıkmış, böylece göç teolojisinin pratik boyutu önem kazanmıştır. Bu bakımdan göç teolojisini bir teorik boyut bir de pratik boyut olmak üzere iki farklı kategoriye ayırarak ele almanın faydalı olacağına inanıyoruz. Göç teolojisinin teorik ve pratiğine bakmak, gündelik hayatta göçmenlere karşı oluşan algıda dinin nasıl bir etkisinin olduğunu anlamada önemlidir. Nitekim dini kurumların göçmenlere karşı tutumunu, kaçınılmaz olarak, dini kaynaklara dayandırması beklenir. Bu sebeple kendinden bir meşruluk kaynağı oluşturur. Ardından dini otoritelerin konuyla ilgili yaptığı açıklamalar, sadece teolojik bir bilgi üretimi değil, aynı zamanda kendi takipçilerini etkileme, yönlendirme ve onların görüşlerini şekillendirme özelliğine de sahiptir. Kısaca bir konuda otorite sahiplerince üretilen teorik bilgi, Berger'in “meşrulaştırmasını” takip ederek, toplum tarafından içselleştirilir.¹⁶

Bu bilgilerden hareketle, öncelikle göç teolojisinin teoriğinin farklı dinlerdeki kaynağına bakıyor ve güncel bir örnek olması sebebiyle, 2015 Avrupa göçmen krizi esnasında göç teolojinin nasıl bir pratiğe dönüştüğüne odaklanıyoruz. Ardından, kültürel olarak yüklü iki terim (Ensar ve Muhacir) üzerine tartışmanın taslağını çıkarıyor ve Türkiye'de resmi dini kurum olan

15 Fabio Baggio ve Agnes Brazal, *Faith on the Move: Toward a Theology of Migration in Asia* (Quezon City: Malina University Press, 2007).

16 Peter L. Berger ve Thomas Luckmann, *The Social Construction of Reality* (New York, 1966).

Diyanet İşleri Başkanlığının söylemlerini inceliyoruz. Son olarak sosyal algıyı anlayabilmek için yaptığımız vaka çalışmasına ait bulguları tematik olarak sunup genel bir tartışma yapıyoruz.

I. Göç Teolojisinin Teoriği

Göç ve din arasındaki ilişkiyi kutsal metinlerde geçen göç olaylarından hareketle teorik bir çerçevede ele alan çalışmalar için göç teolojisinin teorisi kavramını tercih ettik. Bu türden çalışmaların amacı, bir önceki bölümde de incelendiği gibi dinlerin güncel göç olgusuna nasıl yaklaşımları gerektiğini belirleyebilmektir. Bu sebeple dini metinlerde yer alan göç anlatıları bir incelemeye tabi tutulur, tanrının sözleri yorumlanır hem göç edenlerin hem de göçe maruz kalanların kutsal metinlerde bahsedilen eylemlerinden hareketle, günümüz göç olaylarında hem dini temsil eden kurumların hem de o dine inananların nasıl bir tutum içinde olmaları gerektiği tespit edilmeye çalışılır. Söz konusu çalışmaların Hristiyan teolojisinde takip ettiği temel yol, Eski Ahit'in en önemli başlıklardan biri olan Çıkış bölümünü esas almak olmuştur. Tanrı buyruğu ile Yahudilerin Mısır'dan çıkararak bugünkü Filistin bölgesine yerleşmelerinin anlatıldığı Çıkış, Hristiyan teolojisinde göç olgusunun ilk kaynağını teşkil etmektedir.¹⁷

Marion Grau, günümüz göç olaylarında dinin nasıl bir tutum sergilemesi gerektiğinin ortaya çıkarılabilmesi için, Çıkış bölümünün hermenötik bir okumaya tabi tutulması gerektiğini belirtir. Ona göre kutsal metindeki göç olayının incelenmesi, günümüz göçmenleriyle empati kurulmasını sağlayacaktır.¹⁸ Yine Yahudi diniyle ilgili okumalarda da temel hareket noktasını Çıkış oluşturmaktadır. Fakat Yahudilik özelinde konuyu ele alan Devorah Schoenfeld, göçün tanrısal bir ceza olması yönünü de gündeme getirir.¹⁹ Böylece göç olayının ortaya çıkardığı acı ile tanrısal cezanın hafifletilmesi arasında bir ilişki kurar. Bununla birlikte Schoenfeld günümüz göç hareketlerinin de tanrısal bir ceza olup olmadığı ve yaşanan göçlerin bir "arınma" olarak görülüp görülemeyeceği konusuna girmekten kaçınır. Başka bir problem ise Schoenfeld, göçün kutsalla ilişkisine bakarken, kabul

17 Elaine Padilla ve Peter Phan, ed., *Theology of Migration in the Abrahamic Religions* (New York: Palgrave Macmillan, 2014).

18 Marion Grau, "Circumambulating Exodus-Migration- Conquest: A Theological Hermeneutics of Migratory Narrativity", *Contemporary Issues of Migration and Theology* (New York: Palgrave Macmillan, 2013), 12.

19 Devorah Schoenfeld, "'You Will Seek From There': The Cycle of Exile and Return in Classical Jewish Theology", *Theology of Migration in the Abrahamic Religions* (New York: Palgrave Macmillan, 2014).

eden toplumla ilgili bir etik üretmez. Schoenfeld'in Yahudi inancındaki göç biçiminden hareketle, göçün A noktasından B noktasına yapılan yatay bir hareket olmayıp A noktasından tekrar A noktasına dönüş şeklinde dairesel yol çizdiğini iddia etmektedir. Başlangıçtaki noktaya geri dönüş fikri, göçü bir amaç olmaktan çıkarıp dini çilecilik için bir araç hâline getirmektedir.²⁰ Yine özellikle 2015 yılında Avrupa'da yaşanan göç krizi esnasında, Avrupa'da yaygın olan Hristiyan kiliselerinin bazıları tarafından göç karşıtı siyasetin desteklenmesi üzerine, Almanya'da yaşanan Yahudi soykırımı ile mevcut göçmenlerin yaşadığı sıkıntılar arasında bir ilişki kuran Alana Vincent, geçmişte yaşanan olayları hatırlamanın aynı hataları tekrarlamamak için faydalı olduğunu belirtir. Bu bakımdan geçmişte yaşanmış göç ya da büyük dramların hatırlanması, sadece dini duyguları canlandırmak için değil aynı zamanda bunlardan ders alınması için önemli olduğunu söyler. Bundan hareketle, göç edenlere sempati duyulması ve onlara sahip çıkılması gerektiğini savunur.²¹ Wyller ise daha sert bir tonla, Hristiyan teolojisinde tanrının ezilenlerden yana olması sebebiyle, göçmenleri reddetmenin dinen makbul olmadığını şöyle savunmaktadır:

“Tanrı, burada ve şimdi ancak daha zayıf ve ezilen grubun yanında olabilir. Bu, ulusu korumak adına göçmenleri reddetmenin dini bir vecibe olduğunu iddia edenlere yer bırakmayan bir gerçektir.”²²

İslam teolojisinde Eski Ahit'te geçen göç olaylarına atıf yapılmakla birlikte göç olgusu 622 yılında Müslümanların dini özgürlüklerinin sınırlanması üzerine Mekke şehrini terk ederek Medine şehrine sığınma olayını ifade eden *Hicret* ile ilişkili olarak ele alınır. He ne kadar daha önceki yıllarda bir grup Müslüman'ın Hz. Peygamber'in izni ile Habeşistan'a göç etmesi, İslam tarihinde ilk zorunlu göç olarak kabul edilebilirse de Medine'ye gerçekleştirilen yolculuğun neredeyse bütün Müslümanları kapsamaması, bizzat Hz. Peygamber'in de göç etmesi ve bu göçün kendinden sonraki tarihin akışını belirlemesi sebebiyle Hicret İslam'daki göç konusunun merkezinde yer almıştır.²³ Hicret, İslam tarihi için öylesine önemli bir dönüm noktası olarak görülür ki Halifeler döneminde Hicri takvimin başlangıç tarihi olarak belirlenir. Göç ve sonrasında Medine'de yaşananlar, İslam hukuku içinde birçok konunun kaynağını teşkil etmektedir. Böylece İslam'da göçle ilgili bir hukuk ve göçmenlere yönelik bir

20 Schoenfeld, “You Will Seek From There”, 27.

21 M. Alanan Vincent, “None Is Still Too Many: Holocaust Commemoration and Historical Anesthetization”, *Religion in the European Refugee Crisis* (Switzerland: Palgrave Macmillan, 2019).

22 Trygve Wyller, “‘Something More’: The Citizenship Performativity of Religiously Founded Refugee Projects”, *Refugee Protection and Civil Society in Europe* (Switzerland: Springer, 2019), 272.

23 Bkz: Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2017).

ahlak gelişmiştir.²⁴ Kur'ân'ın bu bakış açısı ve sahabilerin uygulamaları İslam tarihindeki pek çok göç hadisesinde terkar hatırlanmış ve uygulamalara etki etmiştir. Örneğin; Osmanlı'nın yıkılışı sonrasında yaşanan mübadelelerde ensar ve muhacir literatürü Müslümanların Anadolu'ya geri dönüşlerinde cesaretlendirici ve kolaylaştırıcı bir unsur olmuştur. Bu noktada Scoenfield'in yukarıda geçen görüşlerini İslam'daki hicret olgusuyla karşılaştırmalı olarak tekrar ele almak, İslam'da göç meselesinin Hristiyanlık ve Yahudilikten nasıl farklılaştığını anlamada fayda sağlayacaktır. Yasin Aktay, Hicret'ten hareketle İslam'da göç olayına bakarken, Scoenfeld'in Yahudilerle ilgili tespitinin tam tersi bir sonuca varır. Aktay, Yahudilikteki göç olayının döngüsel biçiminin aksine İslam'da Hicret'in bir dönüş değil yeni bir yurt bulma girişimi olduğunu söyler. İslam tarihinde Mekke'nin fethedilmesine rağmen Hz. Muhammed'in kendi şehri olan Mekke'ye dönmek yerine, sonradan göç ettiği Medine'de kalmaya devam etmesini buna delil olarak gösterir. Böylece İslam'da göç eyleminin tarihsel bir geriye dönüş olmayıp ilerlemeci olması gerektiğini savunur.²⁵

20. yüzyıla gelindiğinde İslam ve göç arasındaki ilişkiye yönelik akademik çalışmaların Suriye iç savaşından önce ağırlıklı olarak bir kimlik meselesi üzerinden yürüdüğü görülür. Bunun sebebi, modern dönem Müslüman göçlerinin gayri müslim olarak görülen Batı'ya doğru olmasıdır. Nitekim başka bir dinin baskısından kaçmak için yapılan ilahi hicret anlatısı ile İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da ortaya çıkan işçi açığını kapatmak için Müslüman ülkelerden Avrupa'ya yapılan ekonomik göçler, birbiriyle uyumlu gözükmez. Modern işçi göçleri, dinin ve dinle şekillenmiş kültürün özgürce yaşanabileceği ortamlardan kopup bir belirsizliğe doğru yapılması sebebiyle, hicret gibi kutsal bir hareketten daha çok, ortaya çıkan kimlik problemleri üzerinden ele alınmasını zorunlu hâle getirmiştir. Bu sebeple 20. yüzyılda Suriye iç savaşına kadar İslam teolojisi göç olayının kendisiyle değil, onun sonucuyla ilgilenmiş ve Müslüman olmayan bir ülkede dini pratiklerin nasıl yapılacağı ve dini kimliğin nasıl korunacağı üzerine odaklanmıştır.²⁶

Suriye iç savaşından sonra Suriyelilerin başka müslüman ülkelere göç etmesi ile birlikte, Müslüman dünyada göç kavramı, kimlik meselesinin yanında hicret hukukunun yeniden gündeme gelmesine yol açmıştır. Bu göç

24 Bkz: Osman Durmaz, *İslam'da Mülteciler Hukuku* (Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, 2014).

25 Yasin Aktay, "İslamcılık ve Bir Modern Melankoli: Eve Dön (eme)mek", *Milal ve Nihal* 5, no: 3 (2008).

26 Charles Amjad-Ali, "Challenges of Diversity and Migration in Islamic Political Theory and Theology", *Theology of Migration in the Abrahamic Religions* (New York: Palgrave Macmillan, 2014); Arif Korkmaz, *Göç ve Din*, 2. bs (İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2017); Mehmet Emin Sarıkaya, "Zorunlu Göç Bağlamında Kuran'da Göç", *Journal of Analytic Divinity* 2, no: 1 (2018).

hareketi aynı zamanda göç teolojisinin pratiğine yönelik yeni olgular ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle hem Batı dünyası hem de Türkiye gibi Müslüman ülkeler için göç ve din arasındaki ilişkinin pratiği, Suriye iç savaşından sonra ortaya çıkan göç hareketleri ile yeniden anlaşılmaya ve yorumlanmaya muhtaçtır.

2. Göç Teolojisinin Pratiği

Göç, dini anlatının bir parçası olmanın ötesinde, dinin ilk ortaya çıkışında hayati bir role sahip olmuştur. Tek tanrılı dinlere ait kutsal metinlerin hepsinde insanın, ırkların ve dillerin ortaya çıkışı ile ilgili ayetler göç ile Ademle Havva'nın dünyaya göçü ve çocuklarının yer yüzündeki göçleri ile ilişkilidir. Bu bakımdan göç; teorik dini çalışmalarda önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte göç olgusunun hâlâ devam ediyor olması sebebiyle, din ve göç arasında devam etmekte olan karşılıklı bir etkileşim vardır. Tarihin uzak bir döneminde olmuş ve tamamlanmış olan bir göç olayını teorik olarak incelemek ile pratikte gerçekleşen, tartışmalar, ekonomik çalkantılar ve uluslararası krizlere yol açan modern göç hareketlerine karşı dinlerin tutumunu araştırmak belirli farklılıklar içerir. Modern göç hareketleri göç teolojisinin teorisini aşarak, dinlerin bu olguya gerçekten bir yüzleşme yaşamasını sağlar. Dini metinler üzerinden yapılan dolaysız okumalar, dini temsil eden kurumun siyaseti, göçmenlerin etnik veyapısı, göçmen sayısı ve başka birçok etmenin olduğu bir süzgeçten geçerek yerini dini otorite(ler)in içkin olduğu bir yorumlama sürecine bırakır. Teori parçalanırken anakronizmin imkânsızlığı yeniden ortaya çıkar ve dini kurumlar hem siyasi mekanizmaları hem de kamuoyunu etkileyen modern kurumlar olarak şartların kendilerini yönlendirdiği noktalarda karar alırlar. Böylece göç teolojisinin pratiğini üretmiş olurlar.

Göç ve din arasındaki bu pratik ilişkinin, Suriye iç savaşından sonra ortaya çıkan göç dalgasının Avrupa ülkelerine ulaştığı 2015 yılında bir derinlik kazandığını görmek mümkündür. Avrupa ülkelerinin göçmenlere karşı olumsuz tutumu, karar alma mekanizmalarında yaşanan kararsızlık, göçün politikleştirilmesi, Avrupa ülkelerinin kendi içinde yaşadığı gerilimler ve yükselen milliyetçilik, dini otoritelerin birbirinden farklı tutumlar içine girmesine yol açmıştır. Üstelik savaştan kaçan Suriyeli göçmenlerin çoğunlukla Müslüman olması, sekülerleşmenin etkisiyle üyelerini gittikçe kaybeden kiliseler için endişe kaynağı da olmuştur.²⁷ Bununla birlikte Avrupa

27 Lucian N. Leustean, ed., *Forced Migration and Human Security in the Eastern Orthodox World*, 1st edition (Routledge, 2019); Schmiedel Ulrich ve Smith Graeme, ed., *Religion in the European Refugee Crisis* (Switzerland: Palgrave Macmillan, 2018).

devletlerinin sınırlara yığılan göçmenlere karşı izledikleri güvenlikleştirici politikalar, sığınmacıların barınma, yiyecek, giyecek gibi temel ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmaları, sivil toplum kuruluşlarını harekete geçirdiğinde bazı dini gruplar da yardım faaliyetinde aktif rol almışlardır.²⁸ Böylece göç teolojisinin pratik yönü, bir tarafta gerçekleşmekte olan göçün siyasal, ekonomik ve kültürel etkisine bağlı olarak dini kurumların göçle ilgili nasıl bir tavır aldıklarını kapsarken, diğer taraftan sığınmacılarla karşılıklı etkileşime girerek sahada oynadıkları rolü tespit etmeye çalışır.

2015 yılında Suriye iç savaşından kaçan sivillere, Afganistan, İran ve Afrika'dan benzer sebeplerle göç eden insanların katılmasıyla, Avrupa için bir kriz ortaya çıkarmıştır. Yaklaşık bir milyon göçmen deniz ve kara yolunu kullanarak Avrupa kapılarına dayandığında, Avrupa ülkeleri sınırları kapatarak göçmen karşıtı politikalar benimsemiştir. 2015 Avrupa sığınmacı kriziyle birlikte, göçün din açısından pratik sonuçlarını inceleyen akademik çalışmalar, birçok Avrupa ülkesinde ana akım dini temsil eden kiliselerin göçmenlere karşı tutumuna odaklanmıştır. Yapılan çalışmalar göçmenlerin dini kimliklerinin bazı ulusal kiliseler için ciddi bir probleme dönüştüğü ve onların göç karşıtı blokta yer almalarına sebep olduğunu ortaya koyar. Kilise liderlerinin Müslümanları terörist olarak sunan popülist ırkçı söyleme teslim olmaları, kilisenin sığınmacıları anlamalarını zorlaştırmıştır. Mesela Slovenya kilisesi üzerine yapılan bir çalışmada Kilise yetkililerinin resmi açıklamalarında göçü İslam'ın Avrupa'yı ele geçirmesi olarak sundukları görülmüştür.²⁹ Polonya'da kiliseye yakın yayın organlarında Müslüman göçmenlerin "sığınmacı" olarak değil "işgalci" olarak sunulması, göç karşıtlığına dini bir meşruluk kazandırmıştır. Joanna Krotofil ve Dominika Motak, Polonya'da yayınlanan üç dini dergiyi söylem analizi yaparak inceledikleri makalelerinde, 2015 yılında yaşanan göçün Avrupa'nın İslamlaşması ile sonuçlanacağı, bu sebeple durdurulması gerektiği fikrinin bolca vurgulandığını tespit etmiştir.³⁰ Özellikle Balkan ülkelerinde göç karşıtlığının bir kimlik problemi olarak ortaya çıkması ve yukarıda bahsi geçen dini endişelerin, göçü öven teorik durum ile uyuşmadığı görülür. Ulusal temsiliyeti olan kiliseler, yeni göç dalgaları ile ülkedeki dini demografinin değişmesini istememekte ve 11 Eylül sonrasında yükselen İslamofobi ile birlikte İslam'ı "öteki" hatta terörizm ile bağdaştıran

28 Wyller, "Something More".

29 Gorazd Andrejč, "Infiltrators, Imposters, or Human Beings? The Slovenian Socio-Political Imaginary, Christianity, and the Responses to the 2015–2016 Migrant Crisis", *Religion in the European Refugee Crisis* (Switzerland: Palgrave Macmillan, 2018), 55.

30 Joanna Krotofil ve Dominika Motak, "Between Traditionalism, Fundamentalism, and Populism: A Critical Discourse Analysis of the Media Coverage of the Migration Crisis in Poland", *Religion in the European Refugee Crisis* (Switzerland: Palgrave Macmillan, 2018), 74.

ve bir “tehlike” olarak sunan güvensizlik ve nefret söylemini körüklemektedir. Balkan ülkelerinde hâkim olan Ortodoks kiliselerinin neredeyse tamamı, göç konusunda ülkelerindeki problemlili olan siyasal yaklaşımı desteklemişlerdir. Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ve Sırbistan’da resmi kilise makamları, sınırların kapatılmasını desteklemiş ve toplumda yabancı düşmanlığını tetikleyici açıklamalar yapmıştır.³¹

Bununla birlikte bütün kiliselerin bu yolu tercih ettiklerini söylemek hata olur. Lundberg’e göre İsveç’te gurur duyulan seküler toplum, özellikle göçlerle birlikte artan Müslüman sayısından sonra daha milliyetçi ve dindar bir tavır alarak ulusal kilisenin de üretilmek istenen göç karşıtı cephede bulunmasını istemiştir. Lundberg, kilisenin göç ve farklı dinlere saygı ile tabandan gelen talepler arasında sıkıştığını fakat çoğulculuğu tercih ederek göç karşıtı cephede yer almadığını belirtir.³² Yine bazı kiliselerin ve dini STK’ların 2015 sığınmacı krizinde sahaya inerek, kendi ülkelerinin politikalarıyla çatışmayı göze alıp sığınmacılara yardım ettikleri örnekler de mevcuttur.³³ Göçe karşı daha olumlu bir politika belirleyen Batı ülkelerinde, dini grupların da göçmenlere karşı daha şefkatli davrandıklarını görmek mümkündür. Mesela Kanada’da dini gruplar sığınmacılara sponsorluk sistemi kurarak ülkelerine gelen göçmenlere yardım etmek istemişlerdir.³⁴

Hristiyanlık ve Yahudilikte göç, çileli bir yolculuk olarak kutsanırken, birçok Avrupa kilisesinin tutumu aksi yönde şekillenmiştir. Farklı dinden gelen göçmenlere karşı Avrupa’da göç teolojisinin teorisi ve pratiği arasındaki uyumsuzluk, aynı dine mensup kişiler arasında gerçekleşen göçlerin sonuçlarının ne olduğuna dair merakı arttırmaktadır. Bu sebeple çoğunluğu Müslüman olan Türkiye’de, göçün teolojisinin pratik boyutu, din, siyaset ve toplum bağlamında daha detaylı bir incelemeyi gerektirir. Dünya’da hâlihazırda en fazla Suriyeli sığınmacıya ev sahipliği yapan Türkiye’de, göçün ortaya çıkardığı kültür çatışması, altyapı yetersizliği, travmatik durumlar gibi sorunlarla başa çıkmada dinin oynadığı rolün incelenmesi ayrı bir önem kazanır. Bu durum aynı zamanda Türkiye özelinde göç ve din arasındaki ilişkiye dayalı bazı soruları ortaya çıkarmaktadır: Göçmenlerin toplumsal kabulünde dini argümanlar ne rol oynar? Toplumun göçmenleri

31 Leustean, “Forced Migration and Human Security in the Eastern Orthodox World”.

32 Johanna G. Lundberg, “Christianity in a Post-Christian Context: Immigration, Church Identity, and the Role of Religion in Public Debates”, *Religion in the European Refugee Crisis* (Switzerland: Palgrave Macmillan, 2018), 142.

33 Wyller, “Something More”

34 Lorry Beaman, Jennifer Selby, ve Amelie Barras, “No Mosque, No Refugees: Some Reflections on Syrian Refugees and the Construction of Religion in Canada”, *The Refugee Crisis and Religion: Secularism, Security and Hospitality in Question*, Reprint edition (London ; New York: Rowman & Littlefield Publishers, 2017), 147-81.

kabul etmesinde dinin etkisi nedir? Din, yerel halkın sığınmacıların yoğun göç hareketi ile ortaya çıkan travmatik süreçleri atlatmalarında olumlu katkı sağlamış mıdır? Çalışma için yapılan saha araştırmasından da faydalanılarak sonraki bölümlerde bu soruların cevabı aranmaya çalışılacaktır.

3. Araştırma Deseni ve Veri Toplama Yöntemi

Çalışmada hem verilerin toplanmasında hem de onları analiz ederken iki farklı yöntem kullanılması gerekmiştir. Türkiye’de göç teolojisinin pratiğine bakmak için kurguladığımız üçgen bağlamın ilk iki adımını oluşturan siyasal ve resmi dini söylemi temsil eden Diyanetin yaklaşımlarını inceleyebilmek için dökümantasyon yöntemi ile verilerin toplanması uygun görülmüştür. Siyasi alanda ensar ve muhacir kavramının nasıl kullanıldığı, konunun etrafında dönen tartışmalarla birlikte ele alınmıştır. Yine Diyanetin yayınladığı *Diyanet* ve *Aile* dergilerinde 2012 sonrası göçmenleri konu alan makaleler verikaynak olarak kullanılmıştır. Dökümantasyon yöntemiyle toplanan veriler eleştirel söylem analizi yapılarak incelenmiştir. Söylem analizi söylenenin yanı sıra söylenmeyeni de dikkate aldığı ve sosyal ilişkilerin incelenmesinde dil kullanımı ile güç arasındaki bağlantıya odaklandığı için tercih edilmiştir.³⁵

Üçgen bağlamın son ayağı olan dinin toplumsal kabulde nasıl bir etkiye sahip olduğunu tespit edebilmek için Kilis özelinde bir vaka incelemesi yapılmıştır. Verilerin toplanması için Kilis’in yerli halkından ya da en az üç yıldır Kilis’te yaşıyan kişilerden oluşan 14 erkek ve 18 kadın toplam 32 kişi ile yarı yapılandırılmış mülakatlar yapılmıştır. Katılımcılarla önceden hazırlanmış on soru üzerinden hareket edilerek görüşülmüş ve mülakatlar yaklaşık olarak 40 dakika sürmüştür. Yarı yapılandırılmış mülakatın doğasına uygun olarak, önceden hazırlanmış sorularla sınırlı kalmayarak, göçmenlere karşı tutumlarını anlamak için açık uçlu sorular da yöneltilmiştir. Mülakat yapılacak kişilerin belirlenmesi için kartopu örnekleme tekniği kullanılmıştır. Ses kayıtları ve mülakat notları bilgisayar ortamına aktarıldıktan sonra mülakat yapılan kişiler alfabetik olarak kodlanarak veriler analiz edilmiştir.

Mülakatlardan elde edilen bilgiler ışığında, şehir halkının göçmenleri kabulündeki dinin rolünün, ensar ve muhacir gibi kavramların eylemlerini nasıl etkilediği, Suriyeli göçmenlerle ilgili algıları ve eylemleri arasında nasıl bir ilişkinin olduğu ve bunda dinin etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylece göç teolojisinin pratik boyutunun toplumsal bağlamı, Kilis şehri

35 Teun A. van Dijk, *Discourse and Power* (Houndmills, Basingstoke, Hampshire ; New York: Palgrave, 2008); İbrahim Efe, “A Corpus-Driven Analysis of Representations of Syrian Asylum Seekers in the Turkish Press 2011–2016”, *Discourse & Communication* 13, no: 1 (01 Şubat 2019).

özelinde anlaşılacak istenmiştir. Toplanan veriler fenomenolojik yöntem ile analiz edilmiştir. Fenomenolojik yaklaşım, bir fenomen yahut kavramla ilgili kişilerin deneyimlerinin ortak anlamını bulmak için kullanılmaktadır. Bu yaklaşımın benimsenmesindeki temel neden, insanların hem öznel hem de başka insanlarla sahip oldukları ortak tecrübeleri keşfetmeye yönelik olmasıdır.³⁶

4. Türkiye’de Göç Teolojisinin Pratiği: Ensar ve Muhacir Tartışması

Türkiye’de göç ve din arasındaki ilişkiye bakmak, aynı zamanda İslam ile göç arasındaki pratiği ortaya koymak olarak da okunabilir. Bu sebeple bir önceki bölümde ele aldığımız Avrupa üzerinden Hristiyan kiliselerin tutumu ile bu bölümde ele alınacak olan Türkiye özelinde İslam ve göç ilişkisi karşılaştırılabilir.

Türkiye’de göç ve din arasındaki ilişkiyi anlamak için diyalektik bir bağlam geliştirmek önemlidir. Bu nedenle, Türkiye’de din ve göç arasındaki ilişkiyi anlamak ve dinin toplumsal kabule etkisini belirlemek için, konuyu 3 farklı bağlamda ele almak gerektiğine inanıyoruz. Birinci aşamada, siyasi bağlamda, göçle ilgili dini söylemlere ve etrafında şekillenen tartışmalara bakacağız. İkinci aşamada Diyanetin göçmenlere karşı tavrını ana hatlarıyla özetleyeceğiz. Üçüncü aşamada ise göçmenlerle ilgili kullanılan dini referansların toplum üzerindeki etkisini yerel bir vaka çalışmasının sonuçlarını kullanarak irdelenecek ve araştırmanın temel sorusunu cevaplamaya çalışacağız. Bu şekilde bir üçgen model ile göçmenlerin kabulünde ya da reddedilmesinde dini söylemlerin etkisini daha belirgin olarak görmek mümkün olacaktır.

4.1 Siyasi Bağlam

Suriye iç savaşından sonra ortaya çıkan sığınmacı krizinin, dini açıdan çok boyutlu yönlerinin olduğuna önceki bölümlerde temas etmiştik. Türkiye’nin Suriyeli sığınmacılara yönelik krizin en başlarında açık kapı politikası uygulamasıyla tartışmalı konulardan birisi de Ak Parti Hükümeti’nin göçmenlerle ilgili politikada *ensar* ve *muhacir* gibi dini referanslara atıf yapması olmuştur. *Ensar* ve *muhacir* kavramları, 622 yılında Müslümanların Mekke’den Medine’ye göç etmelerinden sonra (Hicret), Müslümanlar arasında

36 John W. Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni* (Ankara: Siyasal Yayın Dağıtım, 2014), 78.

kurulan kardeşlik bağına ifade etmek için kullanılmıştır. Hicret, sadece tarihi bir olayı betimlemek için kullanılmayıp, aynı zamanda İslam hukuku açısından çeşitli sonuçlar da doğurmaktadır. Ensar ve muhacir kavramlarının kullanılması ile birlikte, Suriyeli göçmenlere sahip çıkmak dini bir sorumluluk olarak değerlendirilmiştir. Türkiye’de devletin açık kapı politikası izlemesi³⁷ ve gelen sığınmacılara ev sahipliği yapması bu iki kavramın da yardımıyla, siyasi ve içtimai bir krizin ortaya çıkmasını büyük oranda engellemiş, dini referanslar sığınmacılara karşı söylemlerin bir parçası olmamış, ülkenin göç politikasını destekleyici nitelikte olmuştur. Ayrıca, dini referanslar yoğun göç hareketinin başlarında Türk toplumunun tahammülünün artmasında ve göç sürecinde izlenen politikaların toplumun geniş kesimlerinin desteğini almasında elverişli olduğu söylenebilir.³⁸ Bu sebeple ensar ve muhacir gibi dini kavramlar, devletin izlediği göç politikasına toplumun destek vermesini kolaylaştırmış ve toplumsal algıların ve tutumların olumlu bir seyir izlemesine katkıda bulunmuştur.³⁹

Ensar ve muhacir kavramının resmi temsilciler ve medya tarafından kullanılmasıyla ilgili eleştirilere bakıldığında bunların iki noktada toplandığını söylemek mümkündür. Bunlardan birincisi tarihin belirli bir döneminde yaşanan özel bir olayı betimlemek için kullanılan bu kavramların, günümüzde yaşanan olayla ilgili olarak kullanılamayacağını iddia eden eleştirilerdir. Bu noktada kavram, teolojik ve tarihsel boyutu ile ele alınıp dini anlamda bu ifadelerin Suriyeli göçmenler için kullanılıp kullanılamayacağı tartışılmıştır.⁴⁰ Bu tartışmalarda dini referansların kullanılmasıyla ilgili daha teolojik değerlendirmeler yapılarak, işin siyasi, hukuki ya da sosyal boyutu ile ilgilenilmemiştir.

İkincisi ise devletin bunu pragmatik amaçlı kullandığını iddia eden eleştirilerdir. Bu konuyla ilgili yazdığı makalede Umut Korkut, son yıllarda ensar kavramının toplumu etkilemek için kullanılan bir söylem olduğunu iddia

37 Bu aynı zamanda Avrupa’nın aksine göç karşıtı olmadığı anlamına gelmektedir. Bu basit gibi görünen nüans önemlidir. Zira Suriyeli göçmenler özelinde “açık kapı politikası”, tek başına kullanıldığında mahiyeti yeterince anlaşılammaktadır. Saussure (2001) kavramların zıt olarak birbirini tamamladığını belirttiği gibi, “açık kapı politikasının” zıttı, “göç karşıtlığı”dır. Suriyeli sığınmacılarla ilgili dünyada yaşanan asıl kriz, göç karşıtlığı ile ilgilidir. Bu sebeple Türkiye’nin, genel politik duruşun aksine açık kapı politikası izlemesi, göçmen karşıtlığının tehlikeli boyutları ile düşünülerek ele alındığında anlamlı hâle gelir.

38 Bu etkinin zamanla zayıfladığını ve toplumun, Yaşar’ın çalışmasında belirttiği gibi “merhamet yorgunluğu” yaşmasıyla birlikte Suriyelilere yönelik algıların ve tutumların olumsuz yönde geliştiğini vurgulamak gerekir (Ruhat Yaşar, *Kilis’te Sığınmacı Algısı: Toplumsal Otizm ve Ötekileştirme Sürecinin İlk Görünümleri* (Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Yayınları, 2014), 125.).

39 Hükümete yakın basın bu iki kavramı nasıl kullandığı ile ilgili örnekler için bkz: Efe, *Türk Basınında Suriyeli Sığınmacılar*.

40 Tatışmanın boyutunu gösteren güzel iki örnek için Bkz: Salihoğlu, 2015; Somuncuoğlu, 2019.

eder. Yetkililerin göçmen hakları üzerinden bir program yapmak yerine, dini söylemlere başvurularak halkı etkilemeye çalıştığını ifade eden Korkut, dini söylem ile Suriye’den gelen Sünni Müslümanların kastedildiği ve diğer etnik ve dini grupların dışlandığını ifade etmiştir.⁴¹ Balkılıç ve Lloyd ise benzer bir iddiada bulunarak İslami söylemin kendi “ben” ve “ötekisini” ürettiğini iddia etmiştir. Bunu yaparken AK Parti’nin İslam medeniyetinin Batı değerlerinden daha üstün olduğu tezinden doğu-batı karşıtlığını da ürettiğini söyler.⁴² Bu eleştirilerin birleştiği noktalardan bir tanesi, kavramın Ak Parti tarafından çeşitli siyasal motivasyonlarla kullanıldığı noktasındadır.⁴³

Bu eleştirilerin bilerek ya da bilmeyerek ıskaladıkları önemli bir nokta bu kavramların Ak Parti’ye has olmadığı ve daha önceki göç olaylarında da kullanılmış olmasıdır. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonraki mübadele yıllarında ve daha sonra hükümetlerinin baskıcı politikaları nedeniyle Balkanlardan Türkiye’ye göç etmek zorunda kalan Müslüman Türkler için “Muhacir” kelimesinin kullanılması ve bu ailelere Anadolu’da hâlâ “Muhacir” denmesi, bu kavramların kullanıma yeni dâhil edilmediklerinin en basit delilidir. Bunun yanı sıra, henüz Suriyeli sığınmacılar özelinde kullanılmadan önce, İslami kesim tarafından çeşitli yardım faaliyetleri için de bu kavramın tercih edildiği görülür.⁴⁴ Bu bakımdan ensar ve muhacir, teolojik bağlamın genişletilmesiyle, Türkiye’ye göç etmek zorunda kalan kişiler ya da farklı ülkelere yapılan yardım faaliyetleri için teşvik edici bir kavram olarak kullanılmıştır. Suriyeli göçmenlerle ilgili olarak ise göçün başladığı 2012 yılından itibaren hükümetten bağımsız olarak öncelikle İslami kesim tarafından kullanılmaya başlanmıştır.⁴⁵ Bu bakımdan ensar ve muhacir benzetmesi, hükümetin ürettiği bir kavram olmayıp sivil toplumun çeşitli olaylarla bağlantılı olarak dayanışmayı arttırmak için kullanageldiği bir tanımın tekrar edilmesidir. Üstelik devlet nezdinde ensar ve muhacir kavramlarının kullanılması hükümet ile sınırlı bir olay

41 Umut Korkut, “Pragmatism, moral responsibility or policy change: the Syrian refugee crisis and selective humanitarianism in the Turkish refugee regime”, *Comparative Migration Studies* 4, no: 1 (02 Mart 2016): 2.

42 Özgür Balkılıç ve Fatma Armağan Teke Lloyd, “Does Islamic Inclusion of Syrians Represent a Real Challenge to Europe’s Security Approach? Dilemmas of the AKP’s Syrian Refugee Discourse”, *Turkish Studies*, (05 Haziran 2020).

43 Suriyeli sığınmacılar konusunda siyasi kutuplaşma Türk gazeteleri üzerinden gözlemlenebilir. Hükümet karşıtı siyasi bloğa yakın duran gazeteler sığınmacılık konusunu hükümete yönelik siyasi eleştirileri için araçsallaştırmaktadır. Bkz: Pandır vd., “Türk Basınında Suriyeli Sığınmacı Temsili Üzerine Bir İçerik Analizi”, 2015.

44 Sadık Danışman, “Amacımız Ensar ve Muhacir Kardeşliğini Günümüze Taşımak”, Yardımelî Derneği, Son erişim: 22 Aralık 2020, <https://yardimeli.org.tr/tr/news/18515/amacimiz-ensar-ve-muhacir-kardesligini-gunumuze-tasimak>.

45 Bahadır Kurbanoğlu, “Suriyeli Göçmenlere Ensar Olmalıyız!”, *Haksöz Haber*, (01.10.2012), son erişim: 24 Aralık 2020, <https://www.haksozhaber.net/okul/suriyeli-muhacirlere-ensar-olmalyiz-6680yy.htm>

değildir. 2018 yılında yayınlanan TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu raporlarına, Suriyeli sığınmacılara karşı “komşuluk, misafirperverlik, muhacir ve ensar anlayışı ile” yaklaşıldığı ifade edilerek, bu kavramlar, Türk halkının yardımseverliğine atfen partiler üstü bir anlamda kullanılmıştır.⁴⁶

Ensar ve muhacir kavramının kullanılmasıyla ilgili eleştirilerdeki diğer bir nokta ise hükûmetin toplumu siyasal hedefleri doğrultusunda angaje ettiği yönündedir. Fakat bu konuda yapılan akademik bir çalışma, Suriyeli sığınmacılarla ilgili politikaların Türkiye’de insanların oy verme davranışları üzerinde, yazarın deyimiyle “ihmal edilebilir bir etkiye sahip olduğunu” göstermektedir.⁴⁷ Bu bakımdan ne hükûmetin Suriye politikası ne de kullandığı dini kavramların, seçmen üzerinde olumlu ya da olumsuz güçlü bir etki bırakmadığını söylemek mümkündür. Bu sebeple devletin dini referansları kullanması yukarıdan aşağı olmayıp, toplumla eş zamanlı olarak gerçekleşmiş ve populist olmaktan ziyade toplumun göçmenlere karşı olumlu tutumlarını desteklemiştir.

4.2 Diyanetin Kardeşlik Vurgusu

Diyanet İşleri Başkanlığının, Suriyeli sığınmacıların ülkeye gelmeye başladığı ilk andan itibaren süreçte aktif rol almaya çalıştığını görmek mümkündür. Sığınmacılarla paylaşılan ortak dini değerlerden hareketle kurum, ilk yıllardan itibaren yardım faaliyetlerine başlamış, dini sorumluluklardan doğan, zekat, fitre, kurban gibi yardımları sığınmacıların ihtiyaçlarını karşılamak için konsolide etmiştir.⁴⁸ Yardımların yanı sıra dini danışmanlık ve manevi hizmetleri organize etmek ve sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği düzenlemek için kendi içinde özel bir birim de teşkil etmiştir.⁴⁹ Bu bakımdan din işlerinin yürütüldüğü resmi kurum olarak diyanet, sığınmacılar konusunda hem hükûmetin politikalarıyla uyum içinde olmuş hem de resmi dini söylemi bu doğrultuda şekillendirmiştir. Bu doğrultuda sığınmacılarla ilgili ilk yıllardan itibaren Diyanetin de ensar ve muhacir kavramlarını kullandığını görmek mümkündür.⁵⁰ Fakat hutbeler, internet ve sosyal medya hesapları, görsel ve

46 TBMM, “Göç ve Uyum Raporu”, 277.

47 Onur Altındağ ve Neeraj Kaushal, “Do Refugees Impact Voting Behavior in the Host Country? Evidence from Syrian Refugee Inflows to Turkey”, *Public Choice*, 2020, 14.

48 “Kış Geldi Suriye İçin Bir Ekmek Bir Battaniye” kampanyası başlatıldı”, *Star*, 25 Aralık 2012, <https://www.star.com.tr/guncel/kis-geldi-suriye-icin-bir-ekmek-bir-battaniye-kampanyasi-baslatildi-haber-714851/>.

49 Göç ve Manevi Destek Hizmetleri Daire Başkanlığı, 31.07.2017 tarihli ve E.66202 sayılı Başkanlık onayı ile yürürlüğe giren “Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi” kapsamında kurulmuştur.

50 Mehmet Görmez, ““Muhacirlere ensar olmak imanın en güzel alametlerindedir””, *Anadolu Ajansı*, 11 Mart 2016, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/diyanet-isleri-baskani-gormez-muhacirlere-ensar-olmak-imanin-en-guzel-alametlerindedir/535551>.

yazılı basın kaynaklarını da kullanarak göçmenlerin ilk gelmeye başladığı andan itibaren, diyanet “din kardeşliği” kavramını daha yoğun şekilde tercih etmiştir. Diyanet tarafında çıkarılan *Diyanet* ve *Aile* gibi dergilerde Suriyeli sığınmacılardan bahsedilirken mutlaka “Suriyeli kardeşlerimiz”, “Sığınmacı kardeşlerimiz”, “Ensar-Muhacir kardeşliği” gibi kavramların kullanılması, sığınmacılara yönelik resmi-dini söylemin bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır.⁵¹ Yine her yıl bir tema ile Diyanetin düzenlediği “Kutlu Doğum Haftası” programında 2012 yılında “Kardeşlik Ahlakı ve Kardeşlik Hukuku” temasının seçilmesi de tesadüf değildir. 2012 yılı boyunca Diyanet yaptığı faaliyetlerde bu temaya vurgu yaparak, Suriyeli sığınmacılara toplumun sahip çıkmasını bir vecibe/sorumluluk olarak anlatmaya çalışmıştır.

Bu süreçte Diyanetin karmaşık olmayan basit bir strateji izlediğini görmek mümkündür. Diyanet, sığınmacıları “din kardeşi” olarak görerek onlara yardım edilmesi doğrultusunda halkı teşvik etmiş, toplumdan sığınmacılara dönük olası tepkilerin oluşmaması için dini referanslara atıflar yapılarak sığınmacılara kaşı olumlu tavrın dini dayanaklarını oluşturmaya çalışmıştır. Hem hükümetin resmi politikalarında yer alan dini referanslar hem diyanetin kardeşlik vurgusu hem de İslami STK’ların sığınmacılara yardım etmeyi dini bir sorumluluk olarak görmesi, süreç içinde Türkiye’de göç ve din arasında istikrarlı ve tutarlı bir ilişkinin kurulmasına katkı sağlamıştır. Bu bakımdan, önceki bölümlerde incelediğimiz göç teolojisinin teorisi ile pratiği arasında Batı’da oluşan boşluk ve tutarsızlığın bir benzerinin Türkiye’de oluşmadığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte bu yaklaşım biçiminin toplumda nasıl bir karşılık ürettiğini anlamak önemli bir sorudur.

4.3 Toplumsal Bağlam

4.3.1 Tanımlar ve Algılar:

Mülakat yapılan kişilerin Suriyeli sığınmacıları nasıl tanımladıklarını öğrenmek için “ensar ve muhacir”, “mülteci”, “din kardeşi” gibi kavramlar üzerinden yöneltilen ilk soruda, katılımcıların ensar ve muhacir tanımlamasına mesafeli oldukları görülmüştür. Bu kavrama koydukları mesafenin nedenleri sorgulandığında, kişilerin ensar kavramı ile bu göç sürecinin bir parçası hâline getirilip sorumluluk ve kabullenme zorunluluğunun yüklenmiş olmasından kaçındıkları görülür. Yine bazı kişilerin göçün yoğunluğu sebebiyle “biz mülteci olduk” tarzında eleştirel ifadeler kullanarak, ensar ve muhacir ifadesinin oluşturduğu bağı istemediklerini ve kendilerini Suriyelilerden

51 Bkz: Diyanet Aylık Dergi (Şubat 2015); Aile (Şubat 2015); Diyanet Aylık Dergi (Nisan 2018).

ayırmak istedikleri gözlenmiştir. Bununla birlikte kendisini dini anlamda kutsal görülen bu kavramlara laik görmeyerek ne kendilerinin ensar ne de Suriyelilerin muhacir olduğunu ifade eden katılımcılar da olmuştur. Bu kavramı kendine layık görmediğini belirten K. şöyle demektedir:

“Ensar ve muhacir tarihi olarak çok önemli kavramlar. Ne bizler ne de Suriyeliler Müslümanlığın bir çok şeyini yerine getirmiyoruz. Zamanın modasına kapılmış gitmiş bir Müslümanlık yaşıyoruz. Bu sebeple kendimizi öyle görmüyorum”

Mülakat yapığımız kişilerin çoğunluklu ensar ve muhacir kavramlarını yukarıda belirtilen sebeplerle tercih etmezken, Suriyelileri savaş mağduru ve din kardeşleri olarak tanımladıkları görülmüştür. Din kardeşi, daha önceki bölümlerde ele aldığımız gibi, resmi-dini söylem içinde daha çok Diyanet tarafından tercih edilmiştir. Diyanet ensar ve muhacir kavramlarını kullanmakla birlikte daha çok din kardeşliği vurgusu yapmaktadır. Mülakata katılanların Suriyeliler için göçmen, sığınmacı, mülteci gibi ülkeye gelme sebepleriyle bağlantılı kavramlar yerine, değerler üzerinden bir adlandırmaya gitmiş olmaları resmi-dini söylemin etkisi açısından önemlidir. Fakat katılımcılar Suriyeli sığınmacıları din kardeşi olarak görmeleri ile Diyanetin din kardeşliğine yaptığı vurgunun etkili olduğuna katılmamaktadırlar. B. bu kavram(lar)ı tercih etmelerinde “devletin kullandığı dini söylemin etkili olabileceğini fakat böyle bir etki olmasa da Suriyeli sığınmacıların din kardeşleri olduğu gerçeğinin değişmeyeceğini” ifade etmesi buna örnek olarak gösterilebilir. Yine kişilerin din kardeşi kavramını tercih etmesinde Diyanet’in söylemlerinden ziyade, dini pratikleri yaparken camide ya da Ramazan aylarında beraber oruç tutarken gündelik hayatta aynı dini pratikleri beraber yerine getirmelerinin de etkili olduğu ifadelerinden anlaşılır. Katılımcılardan Ö.’nün “Din kardeşiyiz çünkü onlar da Müslüman. Aynı camiye gidiyoruz.” ve T.’nin “dini yaşama şeklimiz çok benziyor.” şeklinde söyledikleri ifadeler, din kardeşliğini kendi tecrübelerine dayanarak belirttiklerini somutlaştırır. Yine katılımcılar neden Suriyelilere yardım ettikleriyle ilgili sorularda ihtiyaç sahibi olmaları ve insanlık gereği yardım yapmaları gerektiğini belirtmelerinin yanı sıra, “onlar bizim din kardeşimiz, tabii ki yardım etmeliyiz” gibi ifadelerle, din kardeşliği ifadesinin parik bir karşılığı olduğunu da gösterir. Bu açıdan bakıldığında Kilis halkının neredeyse kendi nüfusu kadar göçmeni, şehirde büyük bir problem yaşanmadan uzun yıllardır ağırlayabilmelerinde, onları din kardeşi olarak görmelerinin etkisi olduğu söylenebilir. Bunun dini bir sorumluluk olduğunun da altını çizmektedirler.

Bununla birlikte savaş mağduru kavramının çoğunlukla tercih edilmiş olması, sığınmacı krizinin ilk yıllarındaki genel algı ile uyumludur ve Suriye

sınırında yer alan ve savaşın kıyısındaki Kilis sakinleri için anlaşılır bir adlandırmadır. Ayrıca, Hatay ile birlikte Kilis 2011 yılında başlayan sığınmacı hareketliliğinin en sık ve yoğun yaşandığı şehirlerdir. Şehirden sadece 10 km kadar uzakta yer alan Suriye'nin Azez ilçesinde ve kırsalda yaşanan çatışmalar, Kilis şehrinde net olarak duyulmakta idi. Yine önce IŞİD sonra PYD/YPG terör örgütlerinin bölgeye yönelik saldırılarını artırdıkları dönemde (özellikle 2016 ve 2017) Türkiye sınırındaki iller tehdidi doğrudan hissetmiş ve yaşamıştır. İlerleyen dönemlerde yürütülen Fırat Kalkanı Harekatı'na Kilis ve Gaziantep sınırından başlanması sebebiyle, Kilis halkı yürütülen operasyonlara doğrudan şahit olmuştur. Bu nedenle Kilisliler Suriyeli sığınmacıların savaş mağduru olduklarını hem bizzat kendi tecrübeleriyle hem de sığınmacıların yaşadıklarını dinleyerek / gözlemleyerek anlamışlardır.

Bu aynı zamanda resmi kurumlarca kullanılan dini referansların, toplumsal algıyla uyumlu olduğuna da işaret eder. Resmi ve gündelik kullanım arasında bir kopukluk ya da dışarıdan teşvik yoktur fakat ortak değerlere yapılan benzer atıflar vardır. Değerler üzerinden tanımlanan göçmenlerle bağ kurulması daha kolay hâle gelir, daha iyi empati kurulabilir ve şehir halkı, nüfuslarının iki katına çıkmasıyla yaşanacak sıkıntılara katlanmak için manevi bir dayanak bulmuş olur. Öte yandan siyasal alanda ensar ve muhacir kavramına bu denli atıf yapılmış olmasına rağmen toplum tarafından rağbet görmemiş olması, temas edilmesi gereken önemli bir bulgudur. İnsanlar Suriyelilere yardım etmekle birlikte aralarında ensar ve muhacir gibi bir ilişkinin olmasını istememektedirler. Bununla birlikte Suriyeli sığınmacıları din kardeşi olarak gördüklerini ifade etmeleri, yardım ve tahammül konusunda onları teşvik eden bir unsur olmuştur.

4.3.2 Sığınmacılar ve Gündelik Yaşam

Suriye sınırında olması sebebiyle Hatay, Kilis, Gaziantep ve Urfa illeri, göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı iller olmuştur. Diğerlerine nazaran daha küçük bir şehir olan Kilis'te, çok sayıda sığınmacının gelmesi ile birlikte şehir yaşamı yeni dinamikler ve zorluklarla karşılaşmıştır. Mülakat yapılan kişilerle bu zorluklar hakkında konuştuğumuzda, daha önce hazırlanan çalışmalarda verilen yanıtlara benzer sonuçlara ulaşılmıştır.⁵² Yapılan mülakatlarda Kilis'te özellikle hastane hizmetlerinin yetersizliğiyle ilgili rahatsızlıklar, kira artışları ve işsizlik en sık ifade edilen sorunlardır. Bir devlet ve bir özel olmak üzere iki hastanenin bulunduğu Kilis'te, nüfusun bir anda yoğun bir şekilde artması ile birlikte sağlık hizmetleri yetersiz kalmıştır. Katılımcılar bu

52 Yaşar, *Kilis'te Sığınmacı Algısı* (Kilis: 2014); Erdoğan, *Suriyeliler Barometresi* (Ankara: 2019)

durumda sığınmacıları doğrudan suçlamak yerine, altyapı yetersizliğine vurgu yapmaktadırlar.

Özellikle kadın katılımcıların ifade ettiği bir diğer sorun ise Türk erkeklerinin Suriyeli kadınlarla ya ikinci evlilik yaptıkları ya da eşlerini terk ederek onlarla evlendikleri yönündeki şikâyetler olmuştur. Bu konuda şikâyetler yoğun olsa da genel verilen cevap “benim şahit olduğum bir olay yok ama bu konuda çok şeyler duyduk” şeklinde olmuştur. Sığınmacıların şehire ilk geldikleri dönemden itibaren Kilis’te bu konuyla ilgili tartışmaların yapıldığına şahit olmak mümkündür. Bununla birlikte bu konuda resmi bir istatistik üretmek olasılık dâhilinde gözükmemektedir. Fakat olayın gerçek olmasından ziyade kadın katılımcıların tamamının bundan şikâyet etmesi, Suriyeli algısının değişkenliğine işaret etmektedir. Kadınlar, sığınmacıları din kardeşi ve savaş mağduru olarak görmektedirler. Onlara acıdıklarını ve yardım etmek istediklerini belirtmektedirler. Bununla birlikte Türk kadınlar arasında oluşan bu algı, farklı bağlam oluştuğunda, bir tehdit olarak görülen Suriyeli kadınlardan kendi ailelerini koruma içgüdüsüne dönüşmektedir. Din kardeşliği ya da acıma duyguları, savunma mekanizmalarının yanında zayıflamaktadır. Kişisel bir tecrübesi ya da kendi yakınlarında böyle bir olayla karşılaşmamış olsa dahi, algının oluşturduğu korku, karşısındaki kişileri içlerinde buldukları bağlamdan bağımsız bir şekilde ele almalarına yol açmaktadır.

Buna benzer bir durum ekonomiyle ilgili sorunlarda da kendisini gösterir. Suriyelilerin şehre gelmesi ile birlikte ekonominin daha canlı hâle geldiğini söyleyen özellikle esnaf katılımcıların yanı sıra, onların işlerini ellerinden aldığını ifade edenler aynı duruma yönelik iki farklı bakış açısını ortaya koymaktadır. Birinci grupta yer alanlar göçün doğrudan kendilerine sağladığı ekonomik menfaate odaklanırken, ikinci gruptakiler göçmenleri rakip olarak görmekte ve dezavantajlı duruma düştüklerini anlamaktadırlar. Bununla birlikte göçün şehir ekonomisine kattığı canlılık şehirdeki ekonomik faaliyetlerin artmasına ve çeşitlenmesine de katkıda bulunmuştur. Katılımcılardan H.: “Abim yeni dükkan açtığında işleri Suriyeliler sayesinde çok artmıştı. Eskiden işler bu kadar yoğun olmuyormuş” diyerek, bu fikri desteklemektedir. Sonuç olarak, tüm küçük Anadolu şehirleri gibi göç veren ve özellikle nitelikli insan gücü kaybından ve bunun getirdiği ekonomik kayıptan şikâyet eden Kilis, aldığı yoğun göç ile birlikte gündelik hayatta ekonomik bir canlılığa kavuşmuştur. Bu durum Kilis’te yaşayanların sosyo-ekonomik durumlarına göre farklı algılanması ile sonuçlanmıştır.

Mülakat yaptığımız kişilerin göçün ekonomik katkısı/zararı yönündeki görüşleri bu algı çeşitliliğinin sonucudur. Bir önceki paragrafta, Suriyeli eş

konusunda değindiğimiz savunmacılık, göçün ekonomik etkisine olumsuz bakanlar açısından burada tekrar devreye girmektedir. Ötekini kabul etmek için oluşturulan tanımlamalar ve savaş mağduru insanlara duyulan acıma hissi, aynı işi alma konusunda bir rekabet ortaya çıktığında değişmektedir. Şehir içinde gündelik hayata dâhil olan Suriyeliler, artık savaş mağduru olmaktan çıkarak potansiyel rakip hâline gelmektedir. Daha genel bir bakış ile Suriyeli sığınmacılar savaş mağdurluğundan çıkıp normalleşmek istedikçe, onlara bakış açısı da ekonomik gerekçelerle, gündelik hayattaki rekabetin getirdikleriyle şekillenmektedir. İster hastane kuyruğunda ister evlilikte ve ister iş bulma konusunda olsun meselenin bir rekabet unsuruna dönüştüğü noktalarda, sığınmacılara yönelik algılar değişmekte ve sığınmacılara yönelik “acıma” duyguları azalmaktadır.

4.3.3 Yardım ve Geri Gönderilme

Ev sahibi toplumun sığınmacılardan hissettiği tehdide rağmen yardım söz konusu olduğunda Suriyeli sığınmacılar yerli halkın gözünde yeniden mazlum ve mağdur rollerine dönerler. Dini referansların da sığınmacılara yardım etme konusunda yeniden kullanılmaya başlandığı görülür. Savaştan kaçan sivil halk Türkiye’ye geldiğinde şehir hazırlıksız yakalanmış ve on binlerce insanın barınması ve beslenmesi için gerekli kaynaklar yerel halkın desteğiyle tamamlanarak kriz evresi atlatılmıştır. Ancak bu yardım süreci uzadıkça Yaşar’ın deyimiyle bu bir “merhamet yorgunluğuna” dönüşmüştür.⁵³ Yorgunluk, yardımın yoğunluğu ve süresiyle alakalıdır. Suriye krizinin patlak verdiği ilk yıllarda yaşanan sığınmacı hareketliliği, yardımları ve desteği de zorunlu olarak sürekli hâle getirmiştir. Sığınmacı bir aileye yardım edildiğinde ve onun ihtiyaçları tamamlandığında sırada başka bir aile beklemektedir. Ya da özellikle eşini kaybetmiş çocuklu kadınlar çalışamadıkları için, yardımın kesilmeden düzenli bir şekilde yapılmasına bağımlı hâle gelmiştir. Buna rağmen Kilis halkının çoğunluğu bu süreçte çeşitli şekillerde yardımda bulunmuştur. Mülakata katılanların tamamına yakını, Suriyeli sığınmacılara nakdi ya da eşya yardımında bulduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan bir kişi hariç diğerleri, Suriyelilere yardım ederken dini duyguların da yardım etmelerini etkilediğini ifade etmişlerdir.

Mülakata katılanlar “yardım yaparken dini anlamda huzur duyuyorum” benzeri ifadeleri çokça belirtmektedirler. Yardımları yaparken karşılarındaki kişilerle aynı dini paylaştıkları için mi yoksa şahsi nedenlerle mi harekete geçtikleri sorulduğunda, katılımcılar karşılarındaki kişilerin dinlerinin bir

53 Yaşar, *Kilis’te Sığınmacı Algısı* (Kilis: 2014), 40

önemi olmadığını, inançlarının başkalarına yardım etmeyi teşvik ettiği için bunu yaptıklarını ifade etmişlerdir. Buradan hareketle Suriyeli sığınmacılara yardım edilmesi din kardeşliğinden ziyade, Suriyelileri kabul eden toplumun kendi dini değerlerinden kaynaklandığı söylenebilir. Nitekim bazı katılımcıların, sığınmacıların Müslüman olmasa da şehir tarafından kabul edileceğini ifade etmeleri buna işaret etmektedir. Suriyeli ihtiyaç sahiplerine yardım konusunda farklı görüşlerin tartışma açacak kadar büyük olmadığı görülür. Onlara yardım etmek insani ve dini bir görev olarak algılanmaktadır. Fakat mesele devlet yardımlarına geldiğinde, özellikle ekonomik gelir düzeyi düşük kişiler için, durumla ilgili algı yine değişmektedir. Bazı katılımcılar, Suriyelilerin gıdadan kiraya, çocuk yardımından aylık düzenli bir maaşa kadar her şeyi devletten aldıklarına inanmaktadır. Bazen sivil toplum kuruluşları tarafından yapılan yardımların da devlete mal edildiği görülür. Onların ihtiyaç sahibi olduğu, kendileri yardım ederken hatırlanır, başka insanların yardımları da takdir görür, ama devletin sığınmacılara yardımı hem olumsuz hem de olduğundan daha fazla algılanmaktadır. Kısaca yardım ve destek onları kurtaracak kadar olduğunda desteklenir ama fazla olduğu düşünüldüğünde rahatsızlık oluşturur. Yine de bunun bütün katılımcıların ortak düşüncesi olmadığını da belirtmek gerekir.

Suriyeli sığınmacılarla ilgili başka bir mesele de onların yeniden ülkelerine dönmeleri ya da devlet tarafından döndürülmeleridir. Katılımcıların yarısından fazlası Suriyelilerin ülkelerine güvenlik sağlandıktan sonra geri dönmelerini istemektedir. Bununla birlikte zaman açısından “Suriyelilerin şu an ülkelerine geri gönderilmesi” konusuna sıcak bakmadıkları tespit edilmiştir. Bunun sebebi sorulduğunda, orada güvenlik sorununun devam etmekte olduğu, eğer gönderilirlerse hayatlarının riskte olacağını söylemişlerdir. Bir katılımcı (A.) geri gönderilmeleriyle ilgili şöyle demiştir:

“Ben çok dindar biri değilim ama Allah’tan korkuyorum. Suriyelilerin gelmesi ile burada bazı sorunlar yaşadık ama onlar mağdur durumda. Her hafta evimi temizlemeye Suriyeli bir kadın geliyor. Ben ona fazladan para veriyorum çünkü ihtiyacının olduğunu biliyorum. Suriyelilerin bu şartlarda geri gönderilmesini istemem. Ben sıkıntıları tolere ediyorum çünkü Allah’tan korkuyorum.”

Daha önce de belirttiğimiz gibi Kilis halkı, Suriye iç savaşını yakından görerek sonuçlarını birinci elden tecrübe etmiştir. Sınırdaki şehirler dışında göçmenlerin gittiği yerlerde yerli halkın gördüğü şey, savaştan bağımsız olarak sığınmacı hareketliliğidir. Diğer şehirlerdeki insanların Suriye savaşıyla ilgili bilgileri medya haberleri ile şekillenmektedir. Fakat Kilis’te

özellikle Fırat Kalkanı Harekâtı öncesi sürekli işitilen silah ve bomba sesleri dışında, sivillere yapılan saldırılarda yaralanan bazı kişilerin zaman zaman Kilis Hastanesine getirilmesi gibi canlı olayların insanlar tarafından görülmüş olması, buradaki insanların Suriye’de yaşanan trajedi hakkında daha fazla bilgi sahibi olmalarını sağlamıştır. Bu sebeple Kilis halkının sığınmacıların geri gönderilmesiyle ilgili belirli dönemlerde alevlenen tartışmaya bakış açısı, diğer insanlardan daha farklı olmaktadır. Şehrin nüfusunun aniden artmasıyla ortaya çıkan problemler ve bu çalışmada daha önce temas edilen rahatsızlıklar, Kilis halkının konuya bakış açısını farklılaştıran diğer önemli bir unsurdur. Bu sebeple sığınmacıların geri gönderilmesi konusundan daha temkinli davrandıkları gözlenebilir. Mülkatlarda söylenen “Allahtan korkarım”, “bu hâlde gitmelerini istemek günahdır” gibi ifadeler bu temkinli yaklaşımın ve dinin bunun üzerindeki etkisinin örneğidir. Kendilerine sığınan kişilerin emniyetini garanti altında tutma isteği, aslında göçmenleri gizli bir kabullenmenin işareti olarak görülebilir. Kendi kararları yüzünden göçmenlerin başına gelebilecek sıkıntılardan duyulan korku ise dini bir mesuliyetin yansıması olarak seçilen sözlerde kendini ifşa eder.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma Türk toplumunun Suriyeli sığınmacıları kabullenmelerinde dinin bir rolü olup olmadığını bir göç teolojisi yaklaşımı üretmeye çalışarak 3 bağlamda incelemeyi hedeflemiştir. Bunu yaparken İslam dininde kutsal bir yönü olan göçün teorik yönü ile pratikte gerçekleşen göç olgusu arasında nasıl bir ilişki olduğu anlaşılacak istenmiştir. İslam’da göç olgusu hicret hadisesi ile şekillenmiştir. Hicret olgusu, tıpkı Yahudilikte “Mısır’dan çıkış” gibi, göç olgusunun İslam teolojisine girmesini sağlamıştır. Bununla birlikte göç, bir anma ya da teorik temennilerin ötesinde, İslam’da bir hukuk üretmiştir. Böylece pratikte gerçekleşen bir olay, önce teoriye taşınarak dini bir olgu hâline gelmiş ardından daha sonraki dönemlerde yaşanan göç pratiklerinde Müslümanlara izleyebilecekleri bir yol çizmiştir.

Göç teolojisinin pratiğini aradığımız, Türkiye’de, göç ve din arasındaki ilişkiye çok boyutlu bakmak gerekliliği doğmuştur. Nitekim siyasal alanda Cumhurbaşkanı ve hükümetin Suriyeli sığınmacılarla ilgili konuları, dini kavramlara referans yaparak ele almaları, öncelikle siyasette bu ilişkinin nasıl çalıştığını anlamayı gerekli kılmıştır. Ardından resmi olarak dini temsil eden Diyanet İşleri Başkanlığının bu konuya nasıl yaklaştığını tespit etmek önem arzemiştir. Her iki bağlamda da çalışmanın odak noktası, hangi dini referansların ne kadar hangi sıklıkla kullanıldığını ölçmek gibi bir yöntem

belirlemek yerine, bu kurumlar tarafından tercih edilen kavramlar etrafında şekillenen tartışmalara odaklanmak ve bunun toplumsal karşılığına bakmak olmuştur. Neticede hem iktidarın hem de Diyanetin Suriyeli sığınmacıları dini referanslarla ele aldıkları ve bu durumun özellikle siyasal arenada tartışmalara yol açtığı görülmüştür.

Resmi söylemin dini referanslara dayanması, göçmenlerin toplumsal kabulünü kolaylaştırma ve sığınmacılara sahip çıkmayı dini bir görev olarak topluma mal etmek istemiştir. Bununla birlikte Kilis'te mülakat yaptığımız kişilerin bu kavramları tercih etmedikleri görülmüştür. Fakat bu, onların göçmenlere yönelik eylemlerde dini referanslara itiraz etmeleri anlamında değildir. Göçmenlerin tanımlanmasında tercih edilen “din kardeşliği”, yardım ve savaş ile ilgili konularda dini referansların tercih edilmesi, toplumun kabulde dinden bağımsız olmayacak şekilde kendi tecrübesinden beslendiğine işaret etmektedir.

Sığınmacıların şehirlere ulaşması ile birlikte kabullenme ya da reddetme toplumsal olarak pratik bir eyleme dönüşür. Nitekim kamplarda yaşayan sığınmacılar, halkın gündelik yaşantısından kopuk, devletin sorumluluğuna bırakılmış “yabancı” alanda yaşayan kişilerdir. Fakat şehirdeki göçmenler, artık sığındıkları toplumla yüzleşmek zorunda kalırlar. Bu noktada ortak değerler onların kabul edilmesinde etkili olacaktır. Kilis özelinde bu kabullenmede, sığınmacıların savaştan kaçmaları, Kilis'in savaşa yakın olması ve dini duygular etkili olmuştur. Elbette yapılan mülakatların sonuçları Kilis halkı için genellenemez ancak önemli birtakım sonuçlara ulaşmamıza yardım edebilir. Öncelikle Suriyeli sığınmacıların kabul edilmesi sorunsuz değildir. Toplumun mutlak olarak “sığınmacılar iyidir” ya da “sığınmacılar kötüdür” gibi keskin ayrımlar yaptığı söylenemez. Suriyelilerle ilgili toplumsal algı, onların hangi bağlamda ele alındıkları ve onlara biçilen rol ile şekillenmektedir. Bir Suriyeli savaştan kaçarak Türkiye'ye sığındığında “mazlum”, şehre geldiğinde “misafir”, menfaat çatışması yaşandığında “rakip”, kendi kültürüyle farklılaştığı zaman “yabancı”, yardıma muhtaç olduğunda “gariban” olabilmektedir. Bu tıpkı Erving Goffman'ın bahsettiği benliğin sunum biçimleriyle şekillenen rollere dayalı algıya benzemektedir.⁵⁴ Şehre sığınan Suriyeliler, toplumsal sahnede içinde buldukları durumdan kaynaklı farklı rollerle kendilerini göstermekte ya da toplum tarafından farklı roller içinde ele alınmaktadırlar. Savaş mağduru olarak kendisine rol biçilen bir Suriyeli, iş ya da evlilik konusunda kendinden “beklenen rolü” sergilemediği için, toplumun gözünde anomi oluşturmaktadır. Bu sebeple mülakat esnasında yardımseverlik, savaş, mağduriyet gibi kavramların geçtiği noktalarda, dini

54 Erving Goffman, *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu* (İstanbul: Metis Yayıncılık, 2017).

referansların kullanıldığı ve onlara biçilen role uygun olarak, katılımcıların duruma özgü roller takındıkları görülmüştür. Fakat sığınmacıların gelmesiyle birlikte şehir hayatında ortaya çıkan problemler konuşulmaya başlandığında, yeni roller takınılmış ve sığınmacılar “savaş” bağlamında değil, “kent” bağlamında ele alınmıştır. Artık problem Suriyeli sığınmacılar ve onların acı tecrübeleri değil, şehrin kendisidir. Bu ayrımlar ve rollere göre takınılan yeni roller, doğal bir biçimde kendisini gösterir. Bu doğallık ise dışlamanın değil, tam tersine kabullenmenin yansımalarıdır.

Avrupa’da göçmenlere karşı tutumda dinin rolünü incelediğimizde, göç teolojisinin teorisi ve pratiği arasında bir uyumsuzluğun ortaya çıktığı görülür. Teoride göç kutsal bir yolculuk, dini duyguların güçlenmesi, yardımlaşma ve dayanışma ekseninde ele alınmıştır. Fakat metinlerde kutsanan göç, pratik hayatta dini temsil eden kurumlar tarafından olumsuz algılanmış ve yansıtılmıştır. Türkiye özelinde 3 farklı bağlamda (siyasi, dini otorite ve toplum) ele aldığımız göç ve din arasındaki ilişkide ise, teori ile pratiğin bir uyum sağladığı görülmüştür. Hem resmi kurumlarca hem de toplum tarafından göçün dini boyutuna yapılan vurgu, pratikte de kendini göstermiş ve sığınmacıların kabul edilmesinde bir motivasyon oluşturmuştur. Teori ve pratiğin uyumu, Kilis gibi neredeyse kendi nüfusu kadar sığınmacıyı ağırlamayı başaran şehirlerde daha belirgin hâle gelir. Toplumun kabullenmedeki motivasyonları açısından din önemli bir rol oynar. Yardım ederken manevi tatmin, göçmenlere tavır almada ise dini korkular, kişilerin tercihlerine etki eder. Üstelik bu rol, kendilerine otorite tarafından biçilmez; kendi kavramlarını ve sebeplerini toplum kendi üretir.

Kaynakça

Aktay, Yasin. “İslamcılık ve Bir Modern Melankoli: Eve Dön(eme)mek”. *Milel ve Nihal* 5, sy 3 (2008): 13-50.

Altındağ, Onur, ve Neeraj Kaushal. “Do Refugees Impact Voting Behavior in the Host Country? Evidence from Syrian Refugee Inflows to Turkey”. *Public Choice*, 2020, 1-30.

Altun, Esra. “Bir İddianın Analizi: Afrikalı Lawrence”. *Ortadoğu Etütleri* 13, no. 1 (30 Ocak 2021): 47-70. <https://doi.org/10.47932/ortetut.794806>.

Amjad-Ali, Charles. “Challenges of Diversity and Migration in Islamic Political Theory and Theology”. *Theology of Migration in the Abrahamic Religions*, 187-208. New York: Palgrave Macmillan, 2014.

Andrejč, Gorazd. “Infiltrators, Imposters, or Human Beings? The Slovenian Socio-Political Imaginary, Christianity, and the Responses to the 2015–2016

Migrant Crisis”. *Religion in the European Refugee Crisis*, 39-60. Switzerland: Palgrave Macmillan, 2018.

Austin, John Langshaw. *How to Do Things with Words*. Clarendon Press, 1962.

Baggio, Fabbio, ve Agnes Brazal. *Faith on the Move: Toward a Theology of Migration in Asia*. Quezon City: Malina University Press, 2007.

Balkılıç, Özgür, ve Fatma Armağan Teke Lloyd. “Does Islamic Inclusion of Syrians Represent a Real Challenge to Europe’s Security Approach? Dilemmas of the AKP’s Syrian Refugee Discourse”. *Turkish Studies*, 05 Haziran 2020. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14683849.2020.1774372>.

Beaman, Lorry, Jennifer Selby, ve Amelie Barras. “No Mosque, No Refugees: Some Reflections on Syrian Refugees and the Construction of Religion in Canada”. *The Refugee Crisis and Religion: Secularism, Security and Hospitality in Question*, Reprint edition., 147-81. London ; New York: Rowman & Littlefield Publishers, 2017.

Berger, Peter L., ve Thomas Luckmann. *The Social Construction of Reality*. New York, 1966.

Creswell, John W. *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. Ankara: Siyasal Yayın Dağıtım, 2014.

Cruz, Gemma Tulus. *An Intercultural Theology of Migration: Pilgrims in the Wilderness*. Leiden; Boston, 2010.

———. *Toward a Theology of Migration: Social Justice and Religious Experience*. New York: Palgrave Macmillan, 2016.

Danışman, Sadık. “Amacımız Ensar ve Muhacir Kardeşliğini Günümüze Taşımak”. *Yardımlı Derneği*, 22 Haziran 2012. <https://yardimli.org.tr/tr/news/18515/amacimiz-ensar-ve-muhacir-kardesligini-gunumuze-tasimak>.

Dijk, Teun A. van. *Discourse and Power*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire ; New York: Palgrave, 2008.

Diñer, Osman B., Vittoria Federici, Elizabeth Ferris, Sema Karaca, Kemal Kirişçi, ve Elif Özmenek. “Turkey And Syrian Refugees: The Limits Of Hospitality”, Ankara: USAK, 2013.

Durmaz, Osman. *İslam’da Mülteciler Hukuku*. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, 2014.

Düvell, Franck. “Turkey, the Syrian Refugee Crisis and the Changing Dynamics of Transit Migration”. *IEMed Mediterranean Yearbook*, 278-81. Barcelona: EMed, 2013.

Efe, İbrahim. “A Corpus-Driven Analysis of Representations of Syrian Asylum Seekers in the Turkish Press 2011–2016”. *Discourse & Communication* 13, no. 1 (01 Şubat 2019): 48-67.

- . “Türk Basının’da Suriyeli Sığınmacılar”. İstanbul: Seta, 2015.
- Erdoğan, M. Murat. “Suriyeliler Barometresi 2019”. Ankara: UNHRC, 2019.
- . *Suriyeliler Barometresi: Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2015.
- . “Türkiye’deki Suriyeliler: 9 Yılın Kısa Muhasebesi”. *Perspektif* (blog), 28 Şubat 2020. <https://www.perspektif.online/turkiyedeki-suriyeliler-9-yilin-kisa-muhasebesi/>.
- . *Türkiye’deki Suriyeliler Toplumsal Kabul ve Uyum*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2015.
- Euronews. “İŞİD’den kaçan Yezidiler Türkiye’de”, 09 Ağustos 2014. <https://tr.euronews.com/2014/08/09/isid-ten-kaçan-yezidiler-turkiye-de>.
- Feischmidt, Margit, Ludger Pries, ve Selin Cantat. *Refugee Protection and Civil Society in Europe*. Switzerland: Springer, 2019.
- “Geçici Koruma”, 2020. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. “Geçici Korumamız Altındaki Suriyeliler”, 2020. <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler>.
- Goffman, Erving. *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. İstanbul: Metis Yayıncılık, 2017.
- Görmez, Mehmet. “Muhacirlere ensar olmak imanın en güzel alametlerindendir”. Anadolu Ajansı, 11 Mart 2016. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/diyabet-isleri-baskani-gormez-muhacirlere-ensar-olmak-imanin-en-guzel-alametlerindendir/535551>.
- Grau, Marion. “Circumambulating Exodus-Migration- Conquest: A Theological Hermeneutics of Migratory Narrativity”. *Contemporary Issues of Migration and Theology*, 11-30. New York: Palgrave Macmillan, 2013.
- Gülüfer, Suna, ve Ihlamur Öner. “Turkey’s Refugee Regime Stretched to the Limit? The Case of Iraqi and Syrian Refugee Flows”. *Journal of International Affairs* 18, no. 3 (01 Ekim 2013): 191-228.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamber*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2017.
- Korkmaz, Arif. *Göç ve Din*. 2. bs. İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2017.
- Korkut, Umut. “Pragmatism, moral responsibility or policy change: the Syrian refugee crisis and selective humanitarianism in the Turkish refugee regime”. *Comparative Migration Studies* 4, no. 1 (02 Mart 2016): 2-20.
- Krotofil, Joanna, ve Dominika Motak. “Between Traditionalism, Fundamentalism, and Populism: A Critical Discourse Analysis of the Media

Coverage of the Migration Crisis in Poland”. *Religion in the European Refugee Crisis*, 61-86. Switzerland: Palgrave Macmillan, 2018.

Kurbanoğlu, Bahadır. “Suriyeli Muhacirlere Ensar Olmalıyız! - Bahadır Kurbanoğlu”. Haksöz Haber, 01 Ekim 2012. <https://www.haksozhaber.net/okul/suriyeli-muhacirlere-ensar-olmalimiz-6680yy.htm>.

Leustean, Lucian N., ed. *Forced Migration and Human Security in the Eastern Orthodox World*. 1st edition. Routledge, 2019.

Luca, Mavelli, ve Wilson Erin, ed. *Refugee Crisis and Religion: Secularism, Security and Hospitality in Question*. London ; New York: Rowman and Littlefield, 2017.

Lundberg, Johanna G. “Christianity in a Post-Christian Context: Immigration, Church Identity, and the Role of Religion in Public Debates”. *Religion in the European Refugee Crisis*, 123-44. Switzerland: Palgrave Macmillan, 2018.

Mavelli, Luca, ve Erin Wilson, ed. *The Refugee Crisis and Religion: Secularism, Security and Hospitality in Question*. Reprint edition. London ; New York: Rowman & Littlefield Publishers, 2016.

Orhan, Oytun. “Suriye’ye Komşu Ülkelerde Mültecilerin Durumu: Bulgular, Sonuçlar, Öneriler”. Ankara: ORSAM, 2014.

Orhan, Oytun, ve Sabiha S. Gündoğar. “Oytun Orhan ve Sabiha Senyücel Gündoğar, Effects of the Syrian Refugees on Turkey”. Ankara: ORSAM, 2015.

Padilla, Elaine, ve Peter Phan, ed. *Contemporary Issues of Migration and Theology*. New York: Palgrave Macmillan, 2013.

———, ed. *Theology of Migration in the Abrahamic Religions*. New York: Palgrave Macmillan, 2014.

Pandır, Müzeyyen, İbrahim Efe, ve Alaaddin F. Paksoy. “Türk Basınında Suriyeli Sığınmacı Temsili Üzerine Bir İçerik Analizi”. *Marmara İletişim Dergisi*, no. 24 (21 Temmuz 2016): 1-26.

Phan, Peter C. “Deus Migrator—God the Migrant: Migration of Theology and Theology of Migration”. *Theological Studies* 77, no. 4 (01 Aralık 2016): 845-68.

Salihoglu, Latif. “Sığınmacılar muhacir mi, musafir mi?” *Yeniasya*, 19 Kasım 2015. https://www.yeniasya.com.tr/m-latif-salihoglu/siginmacilar-muhacir-mi-musafir-mi-1_369459.

Sarikaya, Mehmet Emin. “Zorunlu Göç Bağlamında Kuran’da Göç”. *Journal of Analytic Divinity* 2, no. 1 (2018): 235-52.

Saussure, Ferdinand De. *Genel Dilbilim Dersleri*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2001.

Schoenfeld, Deborah. “‘You Will Seek From There’: The Cycle of Exile and Return in Classical Jewish Theology”. *Theology of Migration in the Abrahamic Religions*. New York: Palgrave Macmillan, 2014.

Searle, John R. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge University Press, 1969.

Sezgin, Ayşe Aslı, ve Tuğba Yolcu. “Göç ile Gelen Uluslararası Öğrencilerin Sosyal Uyum ve Toplumsal Kabul Süreci”. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 4, no.1 7 (20 Nisan 2016): 417-436.

Somuncuoğlu, Sadi. “Muhacir, Ensar, Suriyeli sığınmacı”. *Yeniçağ*, 02 2019. <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/muhacir-ensar-suriyeli-siginmaci-50812yy.htm>.

Star. “‘Kış Geldi Suriye İçin Bir Ekmek Bir Battaniye’ kampanyası başlatıldı | STAR”, 25 Aralık 2012. <https://www.star.com.tr/guncel/kis-geldi-suriye-icin-bir-ekmek-bir-battaniye-kampanyasi-baslatildi-haber-714851/>.

“Suriye’den Türkiye’ye Nüfus Hareketleri Kardeş Topraklarındaki Misafirlik”. Ankara: Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2014.

“Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’ye Etkileri”. Ankara: ORSAM-TESEV, 2015.

TBMM. “Göç ve Uyum Raporu”. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu, 2018.

Tolay, Juliette. “Deconstructing Turkish Public Attitudes Towards Refugees: Empowering Rights Over Politicization and Self-Gratification”. *USAK Yearbook of Politics and International Relations*, no. 6 (2013): 1-29.

TÜİK. “TÜİK - Coğrafi İstatistik Portalı”, 2020. <https://cip.tuik.gov.tr/>.

“Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacılar, 2013 Saha Araştırması Sonuçları”. Ankara: Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2013.

“Türkiye’deki Suriyeliler Özel Raporu”. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Kamu Denetçiliği Kurumu, 2018.

Ulrich, Schmiedel, ed. “‘We Can Do This!’ Tackling the Political Theology of Populism”. *Religion in the European Refugee Crisis*, 205-224. Switzerland: Palgrave Macmillan, 2018.

Ulrich, Schmiedel, ve Smith Graeme, ed. *Religion in the European Refugee Crisis*. Switzerland: Palgrave Macmillan, 2018.

Vincent, M. Alanan. “None Is Still Too Many: Holocaust Commemoration and Historical Anesthetization”. İnde *Religion in the European Refugee Crisis*, 187-204. Switzerland: Palgrave Macmillan, 2019.

Wyller, Trygve. “‘Something More’: The Citizenship Performativity of Religiously Founded Refugee Projects”. *Refugee Protection and Civil Society in Europe*, 269-290. Switzerland: Springer, 2019.

Yaşar, Ruhat. *Kilis’te Sığınmacı Algısı: Toplumsal Otizm ve Ötekileştirme Sürecinin İlk Görünümleri*. Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Yayınları, 2014.